

ILIRIK U ODRAZU KRŠĆANSKE KNJIŽEVNOSTI

Vicko Kapitanović, Split

UDK: 28(398)(091)"01/03"
82-97(081.2):239
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 9/2003.

Sažetak

Kršćanstvo se kao vjera zasniva na povijesnoj osobi Isusa Krista, koji nastavlja svoje djelovanje u mističnom tijelu Crkve. Zbog toga je predaja uz Sveto pismo nezaobilazna za shvaćanje vjere. A povijest je ljudskog roda shvaćena kao povijest spasenja. Prostor koji danas nastavaju Hrvati bio je, prije njihova povijesnog pojavljivanja, kao dio šireg područja zvanog Ilirik, pozornica važnih političkih i religioznih zbivanja. Ta su zbivanja spominjali u svojim djelima brojni kršćanski pisci. Autor u sažetom obliku opisuje događanja na tom prostoru važna za razumijevanje tekstova tih pisaca. Zatim se na temelju zabilježaka crkvenih pisaca osvrće na ulogu crkvenih ljudi iz Ilirika u definiranju kršćanskog vjerovanja, a potom se osvrće na neke spise katoličkih teologa iz Ilirika. U drugom dijelu je donesen bogat izbor iz djela kršćanskih pisaca u kojima se spominju zbivanja vezana uz to područje.

Ključne riječi: crkveni pisci, kršćanska vjerovanja, kršćanski mučenici, rimski Ilirik, ranokršćanski spisi

UVOD

Baština pređa snažno oblikuje svijest budućih pokoljenja. To vrijedi i za kršćanstvo kao povijesnu religiju. Nedostaju, međutim, opsežnije studije o ranokršćanskim shvaćanjima i o njihovu odrazu na današnju religioznost na područjima gdje danas žive Hrvati. Taj je nedostatak potaknuo autora da pokuša sažeti prikaz društveno religioznog stanja na području rimskog Ilirika i prikazati ga u izboru ranokršćanskih spisa. S tim se prilogom ujedno želi uključiti i u proslavu 1700. obljetnice smrti sv. Dujma i skupine salonitanskih mučenika.

O rimskom Iliriku pisano je vrlo mnogo.¹ Onima koji se bave poviješću poznat je i čitav niz kršćanskih pisaca koji su u svojim djelima spominjali Ilirik ili su opsežnije raspravljali o utjecajnim ljudima iz Ilirika. Pa ipak je prosječnom čitatelju teško pronaći te tekstove razbacane u velikim inozemnim zbirkama izdanjâ kršćanskih pisaca. A ako do njih i dođu, većini ostaju nedovoljno pristupačni zbog poteškoće razumijevanja jezika. To me potaklo da sam pred više godina priredio, tada za studente Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj, opsežnu zbirku tekstova kojom bih im olakšao pristup zabilježenoj davnoj predaji i svojedobnim svjedočanstvima o nekadašnjim vjerskim zbivanjima. Jedan tekst iz te zbirke objavila je svojevremeno *Služba Božja*,² a drugi su tekstovi ostali u rukopisu. Zbirku povijesnih vrela o starokršćanskoj Saloni prikupio je Milan Ivanišević, ali su i ta vrela tiskana samo u izvorniku bez prijevoda na hrvatski.³ Izdanje vrela o Iliriku još nedostaje. Čini se zbog toga opravdanim objavljivanje ovoga teksta, koji se pojavljuje o 1720. obljetnici *ere mučenika*, ili Dioklecijanove ere, odnosno uoči 1700. obljetnice mučeništva salonitanskog biskupa sv. Dujma i drugih

---

¹ Opširna literatura može se naći u J. WILKES, *Iliri*, Split 2001.; V. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Iliri i antički svijet*, Split, 1989.; R. KATIČIĆ, *Illyricum mythologicum*, Zagreb, 1995.; R. ROGOŠIĆ, *Veliki Ilirik (284-395) i njegova konačna dioba (396-437)*. Kritična istraživanja Ilirika iz kasnije povijesti Rimskog carstva, Zagreb 1962.

² V. KAPITANOVIĆ, Prepirka vjernika Heraklijana sa sirmijskim biskupom Germinijem, *Služba Božja*, 35 (1995) 333-346.

³ M. IVANIŠEVIĆ, Povijesni izvori, *Salona Christiana*, Split 1994, 105-195.

ilirskih mučenika. Da bi tekstovi bili razumljivi i prosječnom čitatelju nužno ih je bilo popratiti opisom tadašnjih političkih i religioznih zbivanja.

KRATKI PREGLED POLITIČKIH ZBIVANJA

Dalmacija i Panonija spadale su među najodličnije provincije rimskog carstva. Kako su s istoka provinciji prijetili barbari, u Saloni je stolovao *legatus Augusti* koji je imao vojničku i civilnu vlast. U nemirnim vremenima vojni zapovjednici iz tih pokrajina uspijevali su se probiti do carske časti. Tako je panonski upravitelj, Lucius Septimius Severus, proglašivši se sinom Marka Aurelija, uspio 193., u "godini četiriju careva", preuzeti carsku vlast oslanjajući se upravo na svoje panonske postrojbe. Vojni zapovjednici u Panoniji poput Pakacijana i Decija posizali su za carskom vlašću. Deciju, koji je potjecao iz okolice Sirmija to je i uspjelo (249.-251.). *Virtus Illyrici* (Ilirska vrlina) koju je isticao u natpisu na svojem novcu nije ga uspjela dugo održati na vlasti jer je poginuo u ratu protiv Gota. Tijekom III. stoljeća vojnička i civilna vlast su razdijeljene kako bi se budnije mogle čuvati granice. Već u vrijeme cara Galijena (254.-268.), umjesto carskog namjesnika (*legatus augusti*) na čelu pokrajine se nalazio načelnik (*praeses provinciae*) s civilnim ovlastima u Saloni i zapovjednik na granici (*dux Illyriciani limitis*) s vojnim ovlastima. Ugled vojnih časnika je narastao do te mjere da ih je vojska i mimo rimskoga senata veoma često namećala za careve. Klaudije II. Gotski, podrijetlom iz Dalmacije ili negdje iz južnog Ilirika, prije nego je postao car (268.-270.) obnašao je službu zapovjednika čitavog Ilirika (*dux totius Illyrici*). Završio je svoje dane u Sirmiju, a panonske su legije izabrale 270. za cara Aurelijana (Lucius Domitius *Aurelianus*). Rođen je vjerojatno u Sirmiju ili njegovoj okolini, a u državu je uveo dominat (*Dominus et Deus*). Nakon njegove smrti u Bitiniji gdje je 275. poginuo u ratu protiv Perzijanaca, u kratkom vremenu su se smijenila dvojica careva, a zatim je na prijestolje došao Ilir Prob (Marcus Aurelius *Probus*, zvan *Aequitius*, 276.-282.). Ubijen je nedaleko Sirmija, a vojska je izabrala za cara prefekta pretorija, Ilira, Kara (Carus, 282.-283.). Službu *praesesa Provinciae* obnašao je 282.-284. Konstancije Klor, koji je kasnije također postao car, što također

Rimsko carstvo 395. poslije Krista

Dioceses:

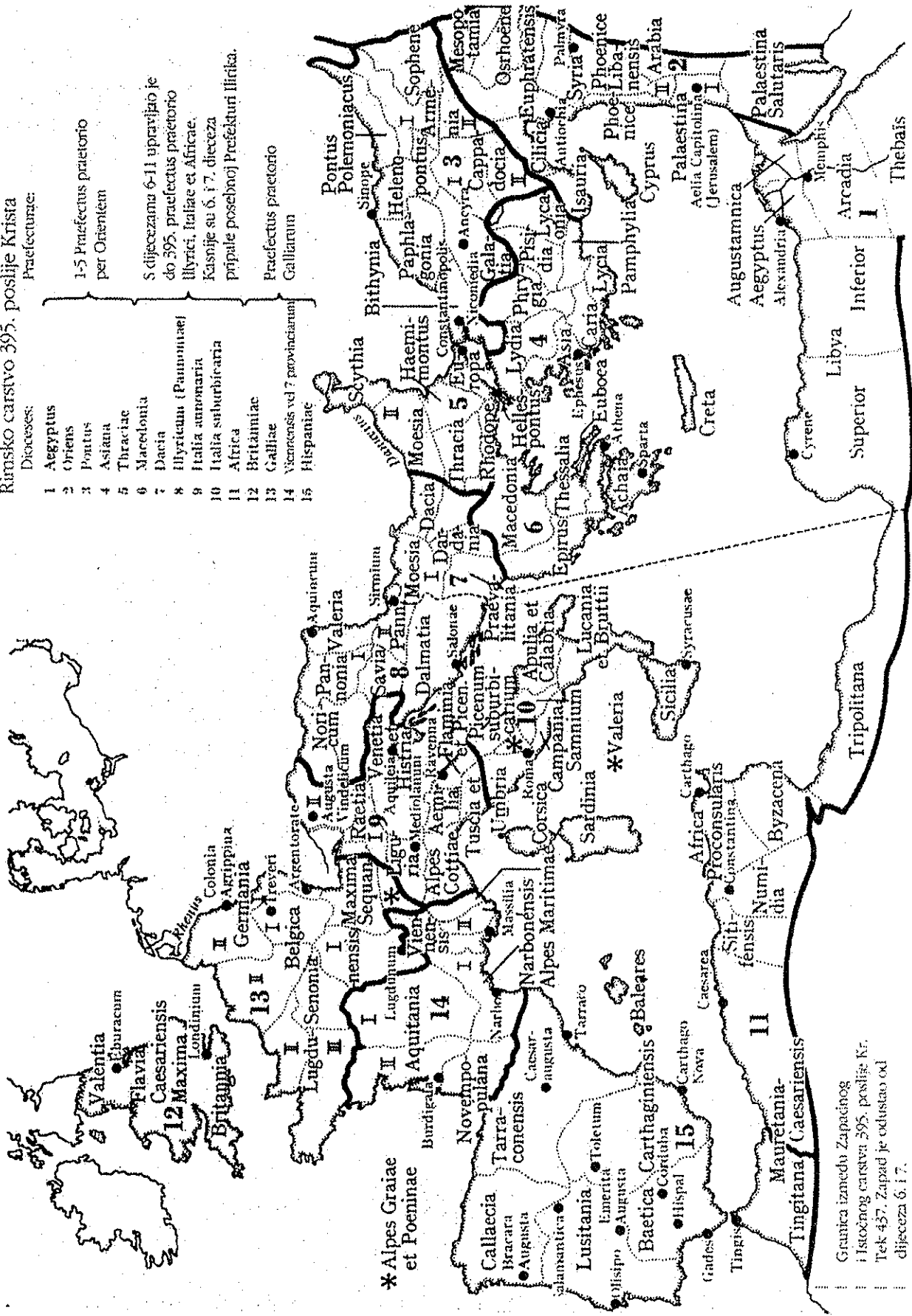
- 1 Aegyptus
- 2 Oriens
- 3 Pontus
- 4 Asiana
- 5 Thraciae
- 6 Macedonia
- 7 Dacia
- 8 Illyricum (Pannoniae)
- 9 Italia annuaria
- 10 Italia suburbicaria
- 11 Africa
- 12 Britanniae
- 13 Galliae
- 14 Vicerensis vel 7 provinciarum
- 15 Hispaniae

Praefecturae:

1-5 Praefectus praetorio per Orientem

6-11 upravlja je do 395. praefectus praetorio Illyrici, Italiae et Africae. Kasnije su 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 pripale posebnoj Prefekturi Ilirika.

Praefectus praetorio Galliarum

Granicna između Zapadnog i Istočnog carstva 395. poslije Kr. Tek 457. Zapad je odustao od dijeceza 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.

rječito govori o važnosti te rimske pokrajine. Nakon Karove smrti naslijedili su ga sinovi: Numerianus na Istoku (283.-284.) i Carinus (Mali Kar) u Galiji (285.), koji se morao boriti s Julijanom za vlast u Panoniji a potom i s Dioklecijanom (Gaius Valerius Aurelius *Diocletianus*, 284.-305.), koji je uspostavio trajniju vlast u rimskom carstvu. Panonac je i Maksimijan (Marcus Aurelius Valerius *Maximianus*) kojega je Dioklecijan 286. pridružio sebi za Augusta, a Iliri su bili i Galerije i Konstantin koje je Dioklecijan pridružio svojoj vlasti imenovavši ih cezarima.

Dioklecijan je 297. razdijelio carstvo na 4 prefektore, 13 dijeceza i 116 provincija. Dalmatinska pokrajina podijeljena je na dvije *Praevalis* sa sjedištem u Skadru i *Dalmatia* sa sjedištem u Saloni, pripojena dijecezi zapadnog Ilirika i prefekturi Italije. Na sjeveru je Trajanova dioba Sjeverne i južne Panonije doživjela nove podjele. U sjevernom dijelu nekadašnje Prve Panonije (*Panonia Prima*) koja se sterala južno od Dunava bio je glavni grad *Sabaria* (Szombathely). Na današnjem hrvatskom području nedaleko Drave nalazio se važan grad *Iovia* (Ludbreg) koji je vrlo rano dobio svoga biskupa. Od Prve Panonije odijeljen je južni dio pod nazivom *Savia*. Glavni grad Savije bio je *Siscia* (Sisak). Druga Panonija (*Panonia Secunda*) od koje je na njezinu sjeveroistočnom dijelu nastala nova pokrajina *Valeria* i nadalje se sterala od Dunava do preko Save. Glavni joj je grad bio *Sirmium* (Srijemska Mitrovica). *Aemona* (Ljubljana), koju Plinije Stariji označava kao panonski grad, u Konstantinovo vrijeme pripala je Italiji.

Gradovi su u vrijeme dopiranja kršćanstva bili potpuno romanizirani a takav je bio ubrzo i preostali dio područja naročito uz ceste. Dok su starosjedioci vjerojatno zadržali svoj način života i običaje u selima daleko od gradova, život je u gradovima organiziran u različitim zajednicama (*collegium*). Ističu se kolegiji obrtnika. Kolegiji su održavali svoje sastanke u dvoranama zvanim *schola* (grč. *scolh*,⁴). Od toga će, možda, kasnije nastati riječ škola (*schola*) kojom su se označavale bratovštine u vrijeme mletačke i austrijske vladavine u Dalmaciji. Od odjeće je u bogoslužje prihvaćena posebna odjeća koju

---

⁴ Riječ prvotno označava mir, dokolicu, a potom i posao i mjesto koji su bili vezani uz to kao predavanja i škola.

su nosili za vrijeme bogoslužja đakoni i biskupi, a nazivala se po Dalmaciji dalmatika (*dalmatica*).

ZAPISI O KRŠĆANSTVU U ILIRIKU DO STJECANJA SLOBODE 313.

Kršćanski navještaj stiže u Ilirik pomorskim i kopnenim putovima.⁵ Pomorskim putovima se prvenstveno evangeliziraju gradovi na Jadranu i u bliskoj unutrašnjosti do Siscije (Sisak) dok u Panoniju, uz vjerovjesnike koji možda do Jadrana stižu pomorskim putem, veći dio stiže kopnenim putem iz Makedonije dolinom Vardara i Morave ili s Crnog mora dolinom Dunava.

Vijesti o navještaju evanđelja u Dalmaciji

Nemamo preciznih izvora kad se kršćanstvo počinje širiti u Dalmaciji i Iliriku. Pavao u Poslanici Rimljanima tvrdi: "Tako sam od Jeruzalema pa uokolo sve do Ilirika pronio Evanđelje Kristovo."⁶ Riječ *sve do*, (*me,cri*) najvjerojatnije isključuje Ilirik, premda sv. Jeronim izričito tvrdi da je Pavao bio u Iliriku⁷. No njegova je tvrdnja vjerojatno zasnovana na navedenom tekstu, pa i njezina vrijednost ovisi o izvoru.

Nema osnove ni tvrdnja nekih pisaca koji su pokušali dokazati da je sv. Pavao dok su ga vodili u Rim doživio brodolom na Mljetu, jer je sljedeće pristanište nakon produženja putovanja bilo Sirakuza, a ne neka od dalmatinskih luka, pa je prirodno držati da je to bio otok Malta kako navode svi povjesničari i prevoditelji *Djela apostolskih*.

---

⁵ O najranijem širenju kršćanstva i sustavu cesta v. P. SINISCALCO, *Il camino di Cristo nell'impero romano*, [Bari] 1987., 37-41.

⁶ Rim 15, 19. "[...] ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ".

⁷ E. HIERONYMUS, S. Epistola LIX., Ad Marcellam, *Patrologia Latina*, 22, Parisiis 1877, 589. "In omnibus locis versabatur: cum Thoma in India, cum Petro Romae, cum Paulo in Illyrico".

Prema *Drugoj poslanici* Timoteju u Dalmaciju se zaputio Pavlov suradnik Tit,⁸ međutim neki znanstvenici odbacuju Pavlovo autorstvo ove poslanice u ovakvom obliku, držeći da je ona ovakav oblik mogla dobiti tek u Domicijanovo vrijeme. Prema tome i dokaz preuzet iz poslanice ne bi imao jaku snagu dokaza. Čak se i oblik riječi Dalmacija, kako je zapazio Zeiller, vrlo rijetko upotrebljavao u službenim rimskim nazivima i prevladavala je riječ Ilirik kao što nalazimo u Pavlovoj poslanici Rimljanima⁹.

Najvjerojatnije, slijedeći trag gornjih dviju *Poslanica* i *Djela apostolskih*, sv. Epifanije pripisuje Pavlovu drugu sv. Luki da je navješćivao evanđelje u Dalmaciji¹⁰.

Počeci kršćanstva u Istri i prve vijesti o Panoniji

Vjerojatno istovremeno, ili nešto kasnije, kad i u Dalmaciji kršćanstvo se širilo i po Istri i Panoniji, uz Dunav i Dravu, kao i uz cestu koja je kroz današnju Bosnu vodila od rimske Salone do Sirmija. Po svoj prilici i tamo su ga uz misionare pronosili vojnici, trgovci i putnici. Spomen na njih nije se sačuvao. No, do potkraj III. stoljeća kršćanstvo se u Istri proširilo. Krajem III. i početkom IV. stoljeća ono je dalo i nekoliko svjedoka koji su svoje vjerovanje potvrdili mučeničkom smrću.

Prvi spomen kršćanstva u Panoniji upravo je vezan uz rimske vojnike potkraj vladavine Marka Aurelija. U vrijeme Aurelijeve borbe protiv Kvada 174. *Legio XII. Fulminata*, našla se u pogibelji, skapavajući od žeđi u bezvodnom kraju, opkoljena neprijateljima. Poganski i kršćanski vojnici te legije dali su se žarko na molitvu, nakon čega je nenadano došla oluja koja je pomela Kvade, a

---

⁸ 2 Tim. 4, 10. "Δημῶς γὰρ με ἐγκατέλιπεν ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θησσαλονίκην Κρήσκης εἰς Γαλλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν".

⁹ J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans la province Romaine de Dalmatie*, Paris 1908, 4.

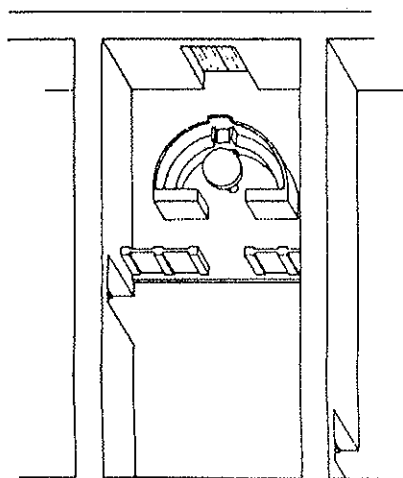
¹⁰ EPIPHANIUS, ep. S., *Adversus Haereses*, Haeres. LI, 11. *Patrologia Graeca*, XLI. Paris 1863., 909 "[...] καὶ κηρύττει πρῶτον ἐν Δαλματία, καὶ Γαλλία καὶ ἐν Ἰταλία καὶ Μακεδονία")

Rimljanima priskrbila tako potrebnu vodu za piće. Čudo s kišom pripisivali su vojnici svojim molitvama. Poganski Rim vidio je u tom zaštitu boga Jupitera, pa je na stupu Marka Aurelija u Rimu, na Piazza Colonna, događaj prikazan tako da *Jupiter Pluvius* šalje kišu na rimske vojnike. Kršćanski pisci, Apolinar iz Hierapolisa, Euzebije Cezarejski, Tertulijan i Jeronim¹¹ prenose, međutim, vijest prema kojoj je rimska XII. legija u Panoniji bila u potpunosti kršćanska pa su prema tome kršćani izmolili kišu. U svakom slučaju može se zaključiti da su neki vojnici dolazili s Istoka već kao kršćani i širili radosnu vijest u Panoniji i Dalmaciji.

Vijesti o širenju kršćanstva u III. i početkom IV. stoljeća

Iz primorskih dijelova Dalmacije kršćanstvo se širilo uz rimske ceste i prema unutrašnjosti, tj. na područje današnje Bosne, a vjerojatno čak i prema današnjem Srijemu i Slavoniji.¹² Prema nekim podacima čini se vjerojatnim da se kršćanstvo proširilo u Panoniji već u vrijeme cara Valerijana kad je mogao biti mučen sv. Euzebije biskup u Vinkovcima (*Cibalae*).

Papa Gaj (283.-296.), prema velikoj vjerojatnosti, potječe iz Dalmacije, pa bi se po tom dalo zaključiti da se kršćanstvo na istočnoj obali Jadrana u drugoj polovici III.

DOMUS ECCLESIAE U
SALONI, III. st.
(prema B. Gabričeviću)

¹¹ ESEBIUS PAMPHILI, *Historia Ecclesiastica* V.,5, *Patrologia Graeca*, XX, Paris 1857., 441. *Enchiridion fontium historiae Ecclesiasticae antiquae*, Barcinonae-Friburgi Brig.-Romae-Neo Eboraci 1965., n. 432-433; S. F. TERTULIANUS, *Apologeticum* 5, 8-12, *Enchiridion fontium*, n. 177; *Ad Scapulam*, 4, 10, *Enchiridion fontium*, 218; E. HIERONYMUS, S., *Chronicon*, ad a. Chr. 175, *Enchiridion fontium*, n. 628.

¹² Možda se u legendarnom opisu sv. Venancija u *Martirologium Hispanicum* krije zrnce istine, ako narbonsku oblast u Galiji zamijenimo (kako je već upozorio Farlati) s Naronom u Dalmaciji: "[...] cum in Galliam Narbonensem [i.e. regionem Naronensem], negotiis instantibus, Panoniasque lustraturus abiisset, apud Dalmatas martyr effectus [...]. Usp. D. FARLATI, *Illyricum Sacrum*, I., Venetiis 1751., 563-564, 566.

stoljeća već dobro ukorijenilo. To dokazuju i ostaci oratorija u privatnim kućama u Saloni i Zadru. Pa ipak, poslije apostolskih vremena gube se spomeni o navješćivanju evanđelja u Iliriku, a nedostatak vrela nadopunit će maštovitost i religiozne potrebe pojedinih Crkava. One su se, na temelju gore spomenutih tekstova, natjecale kako dokazati svoje apostolsko podrijetlo, jer su uz to bile povezane posebne povlastice. Natječući se s velikim gradovima na Jadranu, Akvilejom, koja je svojatala za svog osnivača sv. Marka i s Ravennom, koja je navodila kao svog osnivača sv. Apolinara, učenike sv. Petra, Crkva u Splitu stvorila je legendu o sv. Dujmu, Crkva u Ninu o sv. Azelu, crkva u Srijemskoj Mitrovici o sv. Epenatu i sv. Androniku, tobožnjim učenicima sv. Petra, a s njima su se natjecale i ostale Crkve.

Do kraja IV. st. osnovano je u Iliriku još nekoliko novih kršćanskih zajednica među kojima Serdica (Sofija), Naissus (Niš), Remesiana (Bela Palanka), Viminacium (Stari Kostolac kod Požarevca), Singidunum (Beograd), Mursa (Osijek) i Sabaria (Szombathely), a vjerojatno i Parentium (Poreč) u Istri.¹³

Doba mučenika - legende i stvarnost

U Iliriku su zasvjedočeni brojni mučenici. Podaci o mučenicima iz III. stoljeća su nesigurni i ovijeni legendama. Poznatiji mučenici iz tog razdoblja su sv. Euzebije biskup u Cibalama (Vinkovci), sv. Mavro (Maurus) porečki biskup i sv. Venancije, možda biskup u Naroni (Vid kod Metkovića) ili Saloni (Solinu kod Splita). O ostalim mučenicima, koji se štiju u Poreču (Eleuterije, Projekt, Akolit, Dimitrije, Julijan), Puli (German), Rovinju (Eufemija) i drugim istarskim mjestima podaci su još nesigurniji. U vrijeme Dioklecijanove vladavine mučeni su svećenik Montan u Singidunumu (26. ožujka), mjesni biskup Irenej (6. travnja), đakon Demetrije i skupina djevice u Sirmiju (6. travnja),

---

¹³ O ustrojstvu Crkve u Iliriku sa starijom literaturom v. R. BRATOŽ, Razvoj organizacije zgodnjekršćanske crkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. st. *Zgodovinski časopis*, 40 (1986.) 363-396; Ch. PIETRI, La géographie de l'Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l'église de Rome (V.^e-VIe siècles), *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984., 21-62.

Polion u Vinkovcima (Cibale), sisački biskup Kvirin, koji je pogubljen vjerojatno oko 303. (5. lipnja), biskup Viktorin iz Ptuja (Petavium [2. studenog]), solinski mučenici: biskup Dujam, svećenik Asterije, đakon Septimije, tangar Anastazije, zatim Feliks, Viktor, Gajan, Paulinijan, Antonijan i Telije o kojima nemamo pobližih podataka a Jeronimov Martirologij navodi još dosta drugih mučenika u Podunavlju.¹⁴

PAULINIJAN, TELIJE, ASTERIJE, ANASTAZIJE (VENANCIJE I DUJAM, DRUGI S LIJEVA I DESNA U KONKI) MAVRO, SEPTIMIJE, ANTIOHIJAN I GAJAN NA MOZAIKU ORATORIJA SV. VENANCIJA UZ KRSTIONICU SV. IVANA LATERANSKOGA U RIMU
(FARLATI, I., 579 i 581. tab V. i VI. Montaža V. Kapitanović)

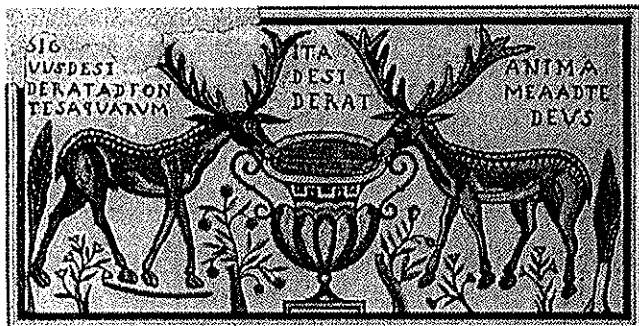
S Konstantinovim preuzimanjem vlasti prestaju progoni kršćana. Podrijetlom iz Ilirika, kao i mnogi drugi carevi prije njega, Konstantin vraća i Crkvi u svojoj domovini slobodu. Ilirik daje Crkvi osloboditelja. I upravo iz Ilirika potječu među prvima vidljivi znakovi Konstantinova obraćenja. Sisačka kovnica novca iskovala je 317./318. novac na kojemu je Konstantin prikazan s kacigom na kojoj je vidljiv Kristov monogram.¹⁵

¹⁴ Usp. J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans la province Romaine de Dalmatie*, Paris 1908.; J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes de l'Empire romain*, Paris 1918.

¹⁵ K. BAUS, Od praopćine do ranokršćanske velecркve, *Velika povijest Crkve I.* [ur. H. Jedin], Zagreb, 1972., 443-444.

OD SLOBODE CRKVE DO AVARSKO-SLAVENSKOG OPUSTOŠENJA

Provalom Huna pokrenuli su se germanski narodi (početak "seobe naroda"). Zapadni Goti ili Vizigoti, koji su već ranije bili pokršćanjeni, ili su primili kršćanstvo u vrijeme biskupa Wulfile (341.-383.), primljeni su u carski savez. Ubrzo, međutim, dolaze u sukob sa svojim zaštitnicima. Alarih kreće prema Italiji ali ga Stilikon suzbija i zadržava Vizigote s druge strane Alpa. Huni i Goti napadaju Ilirik (375. -380.). U bitci kod Hadrijanopola (378.) car Valent je pobijeden i ubijen. Honorije pokušava učvrstiti granice iz Ravenne, a Stilikon naoružava Vizigote u Iliriku. Jeronim piše 396. u svom nekrologu Nepocijanu: "Ima više od dvadeset godina da između Konstantinopolisa i Julijskih Alpa svaki dan teče rimska krv. [...] Dalmacija i obje Panonije opustošene su, izmrcvarene i porobljene, od Gota, Sarmata, Kvada, Alana, Huna, Vandala i Markomana ... Zarobljeni su biskupi, poubijano svećenstvo nema više bogoštovlja. Crkve leže u ruševinama, uz oltare Kristove privezani su konji, a moći mučenika porazbacane",¹⁶ a na taj stravični opis navraća se i u drugim svojim poslanicama.¹⁷

...TAKO ŽEDA DUŠA MOJA ZA TOBOM BOŽE
MOZAIK U KATEKUMENEJU U SALONI
(F. CARRARA, *De scavi di Salona*,
Vienna 1850.)

Uslijed tih pustošenja, sve do IV. stoljeća možemo pronaći samo rijetka svjedočanstava o širenju kršćanstva u Dalmaciji. U životopisu sv. Hilariona, Jeronim pripovijeda da je svetac došao u Dalmaciju, nedaleko Cavtata, i da je tu stanovništvo oslobodio od zmija, kojih je bilo mnogo. Ostao je kratko jer ga je poslije

¹⁶ E. HIERONYMUS, S., Epistola LX., Ad Heliodorum 16, *Patrologia Latina*, XXII., Parisiis 1877., 600.

¹⁷ E. HIERONYMUS, S., Epistola LXVI., Ad Pammachium 14, *Ibid.* 647; Epistola CXXIII., Ad Ageruchiam 17, *Ibid.* 1058. Usp. također P. DE LABRIOLLE, La Chiesa e i barbari, *Storia della Chiesa dalle origini fino ai giorni nostri*, IV., Torino 1961., 447.

toga okolno stanovništvo znatizeljno tražilo toliko da se nije mogao sakriti,¹⁸ pa je pošao na Cipar gdje je 372. umro. Premda Jeronim ne govori da li je stanovništvo bilo kršćansko, zbog toga što su se pustinjaci povlačili na dalmatinske otoke, može se pretpostaviti da je Dalmacija već bila uglavnom pokršćanjena.

Jeronim se rodio potkraj prve polovice IV. stoljeća, od kršćanskih roditelja, što znači da se kršćanstvo već raširilo i po manjim gradićima. Osim Salone osniva se biskupija i u Iaderi (Zadar) i zadarski biskup Feliks prisustvuje na saboru u Akvileji 381. gdje je osudio Paladija kao arijevca.¹⁹

Gracijan je 379. prepustio Teodoziju dvije civilne dieceze, Makedoniju i Daciju, kojima je do tada upravljao, što je vjerojatno utjecalo da su se biskupi istočnog Ilirika počeli pomalo priklanjati Carigradu. Papa Siricije je priznao solunskom biskupu Anisiju pravo, koje je ovaj vjerojatno još od prije uživao, da može potvrđivati sve biskupske izbore u Iliriku i predsjedati, sam ili preko povjerljivog biskupa, biskupskim izborima²⁰. Inocent I. je 402. to pravo potvrdio. Nije međutim jasno treba li to potvrđivanje shvatiti kao osobno prepuštanje papinske jurisdikcije nad Ilirikom samo Anisiju, ili kao popuštanje pred prisvajanjem solunskih biskupa.²¹

¹⁸ E. HYERONIMUS, S., Vita s. Hilarionis, 39. *Patrologia Latina*, XXIII., Parisiis 1883, 49. Odlomak u *Prilogu* članka.

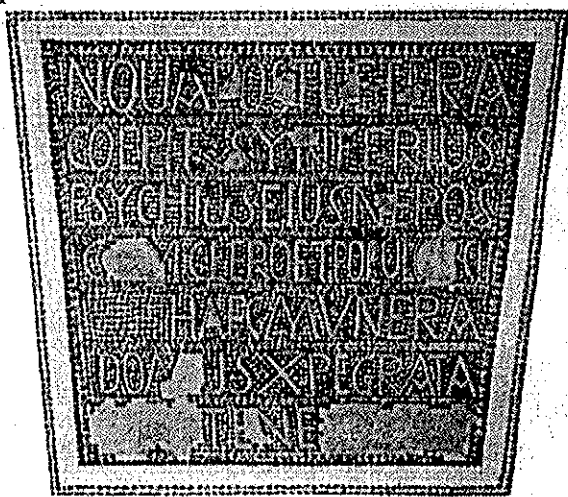
¹⁹ MANSI J. D., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III., Florentiae 1759., 600-601 i 613. Usp. J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans la province Romaine de Dalmatie*, Paris 1908., 98.

²⁰ SIRICIUS papa, Epistola III., *Patrologia Latina*, XIII., 1148.-1149. Čini se da su i Ambrozijevi milanski sabori iz 392. i 393. jurisdikciju u Iliriku pripisivali solunskom biskupu.

²¹ "Cui etiam anteriores tanti ac tales viri praedecessores mei episcopi, id est sanctae memoriae Damasus, Siricius atque supra memmoratus vir ita detulerunt, ut omnia quae in illis partibus gererentur, sanctitati tuae, quae plena iustitiae est traderent cognoscenda; meam quoque parvitatem hoc tenere iudicium eandemque habere voluntatem, te decet recognoscere." INNOCENTIUS I, Epistula I. ad Anysium ep. Thessalonicensem 402. *Enchiridion fontium*, n. 719. Cfr. G. BARDY, *Il papato da S. Innocenzo a S. Leone Magno*, *Storia della Chiesa dalle origini fino ai giorni nostri*, IV., Torino 1961., 307-308.

Kad su 395. Arkadije i Honorije razdijelili carstvo na dvoje, Dalmacija je pripala u Zapadno rimsko carstvo. Pred Hunima se i Istočni Goti ili Ostrogoti pomiču prema Zapadu. Pljačkaju Ilirik i kreću prema Italiji. Vizigoti pod Alarihovim vodstvom opsjedaju Rim. Papa Inocent posreduje da im Rimski senat isplati ogromne svote novca, zlata i hrane. Potom je uslijedilo 409. drugo opsjedanje i 410. trodnevno pljačkanje Rima. Na današnjem hrvatskom području Vizigoti 410. zauzimaju Mursu (Osijek). Car Honorije bio je prisiljen darovati vizigotskom kralju Ataulfu polusestru Galu Placidiju za ženu. Nakon Ataulfove smrti boravila je u Ravenni, a 437. dala je sinu Valentinijanu III. (424-455) Dalmaciju kao vjenčani dar.

Jadranski pojas u tim vrtložnim vremenima čini se da je čak u usponu, što dokazuje izgradnja velike salonitanske bazilike u vrijeme biskupa Simferija (397.-405.). Dovršio ju je njegov nećak Hezihije († 425.), koji se osim građevinskom djelatnošću isticao ugledom i visokom naobrazbom. Sv. Ivan Zlatousti hvalio je njegove vrline i postojanost.²² Iz odgovora koji mu je 418. uputio Papa Zosim razabire se da je kršćanstvo u Saloni bilo u cvatu ali je broj kršćana vjerojatno utjecao na kakvoću, pa su i laici i monasi, koji su bili brojni, žurili prema svećeničkim redovima bez dovoljne spreme.²³

HEZIHIJEV NATPIS O IZGRADNJI
SALONITANSKE GRADSKE BAZILIKE

NOVA POST VETERA
COEPIT SYNFERIUS
ESYCHIVS EIUS NEPOS
C[u]M CLERO ET POPULO [fe]CIT
HAEC MUNERA
DOMUS HPE GRATA
TENE

Novo nakon staroga.
Započeo Sinferije:
njegov sinovac Ezihije
sa svećenstvom i pukom učini.
Ovaj dar zahvalni,
kuću, Kriste prihvati

²² I. CHRISOSTOMUS, Epistolae, 183. *Patrologia Graeca*, LII., 715. IVANIŠEVIĆ, Povijesni izvori, 129.

²³ ZOSIMUS papa, Epistolae et decreta, IX., *Patrologia Latina*, XX., 669-673; IVANIŠEVIĆ, Povijesni izvori, 129-130.

U to se vrijeme kršćanstvo već širi i po manjim naseljima. Kao potvrdu za širenje kršćanstva po manjim mjestima može se uzeti i nadgrobni natpis horepiskopa Eugrafa, premda ga ne možemo precizno datirati. Horepiskopi (cwrepi, skopoi) su naime već od II. stoljeća poznati na Istoku i bili su biskupi manjih naselja, u početku, čini se, samostalni, a zatim sve više ovisni o biskupima gradova. Na Zapadu se ustanova horepiskopa razvila tek u VIII. stoljeću. Salonitanski natpis potječe najvjerojatnije iz V. stoljeća što pokazuje da u to vrijeme već postoje župe po selima.²⁴ S obzirom na blizinu i razvijenost kršćanstva mogao bi biti horepiskop u Epetiumu (Stobreč).

Polovicom V. st. preko Dunava u Panoniju provaljuju Huni, konjanici koji su živjeli u sedlu, kako ih opisuju tadašnji suvremenici. Atila im je dao državnu organizaciju. Oplijenili su Sirmij i južno i zapadno od njega preko 70 gradova. Na strani carskog vojskovođe Aēcija, u bitci na Katalaunskom polju (Campus Mauriacus, 451.) borio se, kao carski saveznik, i zapadnogotski kralj Teodorih I. Huni su zauvijek potisnuti iz političkog života. Kako se Aëtius oslanjao na Gote bio je optužen i 454. u Rimu umoren, na očigled Valentinijana III. Poslije Aēcijeve smrti, njegov prijatelj vojskovođa Marcellin (Marcellinus), koji je sudjelovao u istoj bitci, a imao posjede u Dalmaciji, odmetnuo se od cara i samostalno zagospodario Dalmacijom. Dvojica Aēcijevih privrženika osvetili su Aēcija i umorili 455. Valentinijana. Nekoliko godina kasnije (468.) ubijen je i Marcellin na Siciliji, a vlast su preuzele poglavice germanskih četa u službi carstva.

Marcelinov sestrić, Julije Nepot, oženio se s jednom caričinom sestrom. 474. s vojskom i brodovljem provalio je u Italiju, svrgnuo cara Glicerija i zatočio ga u Saloni, gdje ga je postavio za biskupa (474.), a sam se u Ravenni proglasio carem. Pobuna koju je podigao njegov vojskovođa, Panonac, Orest prisilila ga je da se vrati u Dalmaciju. Orest je na prijestolje doveo svoga sina Romula (Augustula). 476. germanski četovođa, arijevac, Odoakar proglasio se kraljem Italije, svrgnuo Romula Augustula, i dao mu posjed u blizini

²⁴ ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans la province Romaine de Dalmatie*, 132-133. ZEILLER, *Le chorévêque Eugraphus. Note sur le chorépisopat en Occident au Ve siècle*, *Revue d'histoire ecclésiastique*, 7 (1906.), 27.

Napulja, a carsko znakovlje poslao u Carigrad. Car Zenon priznao je Odoakra i dodijelio mu (479.) naslov "patritius". God. 480. dva dvoranina, Viator i Ovida, ubili su Julija Nepota u carskoj palači u Splitu. Tako je u Splitu završio svoje dane posljednji, samoproглаšeni, rimski car.²⁵

NATPIS PETRA ILIRIČKOGA NA MOZAIKU BAZILIKE SV. SABINE U RIMU (V. st.)

Bizantski car Zenon upotrijebio je protiv Odoakra Istočne Gote. U sukobu s vođom Ostrogota Teodorihom (471.-526.) Odoakar je u Ravenni ubijen (489.-490.). Teodorih osniva kraljevstvo koje obuhvaća Italiju, Siciliju, Dalmaciju, Panoniju, Norik, Reciju i Provansu. Premda su Ostrogoti kao i njihovi suplemenjaci Vizigoti bili arijevci, Katolička crkva doživljava bujan rast, što dokazuju brojne arheološke iskopine bazilika i ugled salonitanskog nadbiskupa Stjepana (510.-527.) kojemu je Dionizije Mali posvetio svoju zbirku kanonskog prava.²⁶ Čini se da salonitanski biskup upravo u to vrijeme (oko 514.) dobiva nadbiskupski naslov. A slobodu, širenje kršćanstva i probleme koji su uz to nastajali odražavaju i zaključci salonitanskih crkvenih sabora (530. i 533.) u vrijeme nadbiskupa Honorija II.²⁷

²⁵ Vrela koja se odnose na bivšeg cara i kasnijeg salonitanskog biskupa Glicerija te Aēcija, Marcelina i Julija Nepota obradio je M. NIKOLANCI, "Dalmatinska dinastija" i propast zapadnog rimskog carstva, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 18 (1985.) 5-52. Donosi ih IVANIŠEVIĆ, *Povijesni izvori*, 119, 143-152. Opći prikazi političkih i religioznih prilika toga doba mogu se naći u povijesnim priručnicima od kojih navodim neke: W. Seston, *Verfall des Römischen Reiches im Westen*, *Propyläen Weltgeschichte*, IV., 569-583, 590-597. P. SINISCALCO, *Il camino*, 254-255, 271-273; G. Praga, *Storia di Dalmazia*, [s. l.] 1981., 32-41.

²⁶ Pismo iz predgovora zbirke može se naći kod IVANIŠEVIĆ, *Povijesni izvori*, 155-156.

²⁷ F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije I*, Zagreb 1914., 157-164; N. KLAJČ, *Historia Salonitana Maior*, Beograd 1967., 76-85; Ivanišević, *Povijesni izvori*, 159-162.

Nakon Teodorihove smrti Ostrogoti potpuno podliježu 552.-553. jačoj vojnoj i oružanoj sili Bizanta i gotsko se kraljevstvo raspada. Godine 535. Justinijan (527.-565.) podlaže Dalmaciju Istočnom carstvu, a njom upravlja prokonzul podložen prefektu Ilirika. Pod carem Mauricijem (582.-602.) u Bizantu su uspostavljeni egzarchati. Dalmacija je podložena Ravenskom egzarchatu. Sve te političke promjene nisu mogle proći a da ne ostave trag i u Salonitanskoj Crkvi. On se očituje i u trzavicama pri izboru zadnjeg poznatog salonitanskog biskupa Maksima (594.-614.) u čijem je izboru odlučujuću ulogu odigrala carska stranka mimo volje pape Grgura Velikog koji ga je opetovano pozivao na opravdanje u Rim.²⁸ Upravo je Maksim dojavio papi Grguru vijesti o provalama Slavena²⁹ koji su zaprijetili i Saloni. A vijest je o njihovim provalama doprla i u Španjolsku gdje ih spominje sv. Izidor Seviljski.³⁰

ODRAZ ŽIVOTA U KRŠĆANSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Sve do druge polovice IV. stoljeća nemamo kršćanskih tekstova o Iliriku niti iz Ilirika osim već spomenutih kraćih natuknica. Možemo samo pretpostavljati da su kršćanske zajednice u Iliriku do tog doba doživjele velik porast. Na taj zaključak, uz ono što je već spomenuto, upućuju donekle i natpisi nadgrobnih spomenika. No, oni, ponekad, i namjerno prikrivaju svoje kršćansko značenje. Ti su nadgrobnici natpisi, prožeti osjećajnošću, zapravo jedina književnost koja je doprla do nas iz Ilirika u razdoblju do druge polovice IV. stoljeća.

²⁸ IVANIŠEVIĆ, Povijesni izvori, 176-187. F. BULIĆ, S. Gregorio Magno papa nelle sue relazioni colla Dalmazia (a. 590-604), *Supplemento al Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 27 (1904.) 17-47. Hrvatski prijevod: F. BULIĆ, *Izabrani spisi*, Split 1984., 403-469.

²⁹ F. ŠIŠIĆ, *Priručnik*, I., 174; Ivanišević, Povijesni izvori, 186. Djelomični hrvatski prijevod N. KLAJIĆ, *Izvori za Hrvatsku povijest, do 1526. godine*, Zagreb 1972., 1.

³⁰ ISIDORUS, *Chronicon*, 120, *Patrologia Latina*, 83, 1056; *Monumenta Germaniae Historica*, *Chronica minora*, II., Berolini 1894., 479; D. MANDIĆ, *Crvena Hrvatska u svjetlu povijesnih izvora*, Chicago-Rim 1973., 251-252; B. FERJANČIĆ, *Invasions et installation des Slaves dans les Balkans, Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984., 105.

Životnu radost kršćana pomućivali su sukobi oko podjeljenosti u vjerovanju i strah od barbara, koji su provaljivali preko istočnih granica carstva. Upravo je Ilirik u kojem je Arije neko vrijeme boravio kao prognanik postao tvrđava arijevtva. Strah od barbara naveo je vjerojatno i već spomenutog salonitanskog biskupa Hezihija na teološko razmišljanje o svršetku svijeta. O tom je napisao poslanicu koju je posvetio sv. Augustinu, na što mu je Augustin odgovorio poslanicom pod istim naslovom (*De fine saeculi*).³¹ Vjerojatno su se neki imućniji građani u strahu pred napadima barbara sklanjali u sigurnije gradove. Takav je mogao biti i Petar, "svećenik Ilirskoga roda" (*presbyter Illyrica de gente*) koji je između 422.-425. podigao baziliku na Aventinu u Rimu.

OPĆENITE PATRISTIČKE ZASADE

Kršćanski pisci nisu zapravo namjeravali pisati književna djela. Pozornost su usredotočili na razumijevanje vjere. Bili su u potpunosti uvjereni da Sveto pismo sadrži čitavu istinu. Dosljedno tome, bilo ju je suvišno tražiti na drugom mjestu. Dijelove istine koje su nalazili kod poganskih pisaca uglavnom su smatrali preuzetim od Mojsija. Zbog toga su neki i odbijali pogansku kulturu. Što ima zajedničko Atena i Jeruzalem, Akademija i Crkva, pitao je Tertulijan.³² Ali su se čak i oni tom istom kulturom obilno služili za navještaj i razumijevanje vjere. Naročito su pridavali važnost jezičnom izražaju i obliku riječi, kako bi što bolje otkrili smisao Svetog pisma, jer se smisao mogao otkriti samo riječima.³³ Uz to su se obilno služili i poganskom filozofijom, naročito neoplatonizmom i stoicizmom.

---

³¹ A. AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, LXX, c. 5. In quadam epistula quam rescripsi ad beatae memoriae virum Hesychium Salonitanæ urbis episcopum, cuius epistulae titulus est: De fine saeculi. Poslanice vidi u *Patrologia Latina*,. XXXIII. 899, 901, 904.

³² Q. S. F. TERTULLIANUS, De praescriptione haereticorum 7, 9. *Patrologia Latina*, II., Paris 1878., 23.

³³ "Nec possumus scire sensum, nisi eum per verba discamus" E. HIERONYMUS, S., Commentarius in Ecclesiasten, I. 14. *Patrologia Latina*, XXIII./2, Parisiis 1883., 1074A.

Za razumijevanje Svetog pisma posebnu je ulogu imala egzegeza, tj. pokušaj objašnjavanja tekstova Svetog pisma jednoga s drugim. U tome su se naročito isticale dvije škole aleksandrijska i antiohijska. Aleksandrijska se više posvetila alegorijskom tumačenju, nasuprot antiohijskoj koja je pridavala veću važnost gramatičko-povijesnom smislu.

TEOLOŠKE RASPRE I ARIJEVSTVO U ILIRIKU

U IV. stoljeću Ilirik je bio jedno od žarišta borbe teološke misli. Već je, naime, u II. i III. stoljeću, zbog pokušaja da protumače Trojstvo došlo među teolozima do različitih shvaćanja. Neki su teolozi više isticali da je Trojstvo jedan Bog, a drugi su naglašavali da se tri božanske osobe međusobno razlikuju. Pri tom su neki teolozi, na jednoj i drugoj strani, pretjerivali i udaljili se od ispravnog katoličkog naučavanja. Slično se dogodilo pri pokušaju objašnjenja Kristove ljudske i božanske naravi. Neki su teolozi naglašavali Kristovo božanstvo a drugi su isticali njegovu ljudsku narav. Prvo stajalište njegovala je naročito aleksandrijska škola, drugo antiohijska. Slijedeći prezbitera Lucijana, njegov je učenik Arije razradio njegov nauk i doveo ga do krajnosti. Arije je ustvrdio da je Logos iz ničega (evx ouvk o;ntwn evsti,n), tj. nije iz Božjeg bitka i nije pravi Bog, niti je odvijeka, što znači da je bilo vrijeme kad ga nije bilo (ei=nai pote o[te ouvk h=n).³⁴

Uskoro su uslijedile rekacije, pa je čak došlo dotle da se zbog tog pitanja po prvi put sazvaio opći crkveni sabor u Niceji 325. Na saboru je, među ostalim biskupima, sudjelovao, prema nekim popisima, i panonski, odnosno stridonski (ispravniije, srijemski), biskup Domnus.³⁵ Sabor je proglasio obrazac vjerovanja u kojem se ističe da je Sin

³⁴ Usp. *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (ed. H. Denzinger - A. Schönmetzer), Barcinonae- Friburgi Brisgoviae-Romae 1976. n. 130. Hrvatski prijevod *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, –akovo 2002., br. 130.

³⁵ D. FARLATI - J. COLETI, *Iliricum sacrum*, VIII., Venetiis 1817., 518.

istobitan s Ocem (ὁμοούσιος τῷ πατρί).³⁶ Arije je osuđen zbog svojeg naučavanja i protjeran u Ilirik.

Čini se da je car Konstantin 328., vjerojatno pod utjecajem polusestre Konstancije, udovice cara Licinija, dopustio da se protjerani biskupi Arije, Euzebije Nikomedijski i Teognid, povrate iz progonstva. Ohrabreni tim činom, povratnici su započeli novu nepoštednu bitku. Pod izlikom da bi osigurao mir, car je poslao u izagnanstvo nekoliko biskupa, koji su zastupali nicejsko vjerovanje. Među njima je prema Atanaziju bio i sirmijski biskup Domnion.³⁷ Nicejac Atanazije, koji je u međuvremenu postao aleksandrijski biskup, osumnjičen je da je zaprijetio uskraćivanjem izvoza žita iz Egipta u Carigrad, pa ga je Konstantin dao krajem 335. protjerati u Treviri (Trier). Konstantinov sin, Konstantin II. (337.-340.), koji je vladao na Zapadu poslije očeve smrti, dopustio mu je povratak. Car Konstancije (337.-361.), koji je naginjao arijevstvu, zbog mira u carstvu, dogovorno s bratom Konstantom (337.-350.), odlučio je da se održi sabor u Serdici (današnja Sofija, 343.). No, ni taj sabor nije donio mir jer su se biskupi razdijelili.

Kroz to se vrijeme arijevstvo, koje je podupirao i Konstancije, još više raširilo. Doprla je i do Salone, pa čak i dalje na zapad. Biskupi koji su ga simpatizirali, među kojima je bio i Valent iz Murse, nakon što su napustili sabor u Serdici, prije nego su se razišli, pokušali su uz ostale biskupe za nj pridobiti i salonitanskog biskupa Maksima, uputivši mu iz Serdike okružnicu.³⁸

---

³⁶ Usp. *Enchiridion Symbolorum - Zbirka sažetaka*, 125.

³⁷ ATHANASIUS MAGNUS, *Historia arianorum ad monachos*, V; G. BARDY, *La reazione Eusebiana e lo scisma di Sardica*, *Storia della Chiesa dalle origini fino ai giorni nostri* [ed. A. Fliche - V. Martin], vol. III., Torino 1961., 128. Domnion je preskočen u redosljedu sirmijskih biskupa što ga donose J. BUTURAC-A. IVANDIJA, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima* (Zagreb 1973., 335), koji je vjerojatno preuzet u *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji* (Zagreb 1975., 139), pa ga dosljedno nema ni M. VIDOVIĆ, *Povijest crkve u Hrvata*, Split 1996.

³⁸ Dijelove pisma donosi IVANIŠEVIĆ, *Povijesni izvori*, 126-127. Ivanišević prema starijim povjesničarima navodi 347. ili 348. godinu kao vrijeme održavanja sabora i Plovdiv kao mjesto zboravanja odbjeglih istočnjačkih biskupa. Općenito se uzima da je sabor bio 343., i da su zaključci odbjeglih istočnjačkih biskupa također doneseni u Serdici, a to ističe i završetak Hilarijeva teksta u Ivaniševićevu izboru. Cfr. BARDY,

Nakon nekoliko godina, kad je Konstancije postao jedinim carem (350.-361.) borba se ponovno rasplamsala. U Sirmiju, gdje je tada boravio car, održan je 351. sabor, koji je osudio mjesnog biskupa Fotina i lišio ga biskupske stolice. Fotina je u Sirmiju naslijedio Germinije, pristaša antiohijske teologije. Na saboru je ujedno prihvaćen prvi sirmijski obrazac vjerovanja.³⁹ Na saborima u Arlesu 353. i Milanu 355. car je uspio pridobiti veliki broj biskupa protiv Atanazija, i Atanazije se morao skloniti kod monaha u egipatskoj pustinji. Biskupi koji nisu prihvatili carevo mišljenje, među njima i papa Liberije, morali su u progonstvo.

Protunicejska se struja ubrzo razdijelila na one koji su tvrdili da je Sin različit od Oca (ἀνόμοιος) i na one koji su tvrdili da mu je sličan (ὅμοιος). Jedni su od ove posljednje struje tvrdili da je Sin sličan (ὅμοιος) Ocu po htijenju i djelovanju a drugi da je i po biti, odnosno u svemu (ὅμοιος κατὰ πάντα). Trojica iliričkih biskupa, blizu carskoj rezidenciji, Germinije iz Sirmija, Ursacije iz Singidunuma (Beograd), i Valent iz Murse (Osijek) preuzeli su odlučujuće uloge u daljnjim borbama. Sabor održan u carskoj rezidenciji u Sirmiju 357. pod njihovim je utjecajem proglasio sirmijski obrazac vjerovanja u kojemu su izrazi istobitan i sličnobitan (ὁμοούσιος, ὁμοιούσιος) odbačeni jer ne postoje u Svetom pismu i unose zabunu.⁴⁰

Neposredno nakon toga biskupi u Anciri (Ankara) osudili su početkom 358., pod predsjedanjem Bazilija Ancirskoga, arijevtvo i proglasili da su Otac i Sin slični po biti. To je mišljenje prihvatio i car na što je iste godine ponovno održan sabor u Sirmiju. Papa Liberije, izoliran u zatočeništvu u Trakiji, obraćao se u međuvremenu pismima panonskim biskupima,⁴¹ Vinku iz Capue i biskupima iz Campanije⁴² da se zauzmu za nj kod Konstancija. Kad je sabor donio treći obrazac vjerovanja, koji namjerno prešućuje pojam istobitan, ali je u ostalome

---

La reazione, 153, b. 106; K. BAUS, Crkva od Niceje do Kalcedona, *Velika povijest crkve* [ur. H. Jedin], II./1, Zagreb, 1995., 39.

³⁹ Obrazac vjerovanja vidi u Prilogu.

⁴⁰ Vidi II. sirmijski obrazac vjerovanja u Prilogu.

⁴¹ Vidi: *Pro deifico timore* i *Quia scio* u Prilogu.

⁴² Vidi: *Non doceo* u Prilogu.

pravovjeran, prihvatio ga je i papa Liberije izopćujući u svojim spisima one koji ne priznaju sličnositnost Oca i Sina u biti i u svemu.

Četvrti obrazac, sastavljen u Sirmiju 359., u prisutnosti cara Konstancija,⁴³ pokušali su ilirički biskupi, podržavani od cara, nametnuti na saboru održanom u Riminiju iste godine. Po tome ja obrazac poznat po nazivu mjesta u kojemu se održavao sabor.

Opis tih borba ostavili su njihovi protagonisti Atanazije u svom djelu *De sinodis* i Hilarije u djelu *De sinodis* i u svojim povijesnim ulomcima (*Fragmenta historica*), te kasnije Jeronim u spisu *Dialogus contra Luciferianos*, čije odlomke donosimo u prijevodu. Njihove opise popunja spis nepoznatog autora naslovljen *Altercatio Heracliani laici cum Germinio episcopo Sirmiensi* u kojemu je opisana prepirka običnog vjernika katolika u Sirmiju sa svojim arijeuskim biskupom Germinijem. Iako u prepirci dolazi čak i do obračuna zaušnicama, tekst završava sretnim demokratskim završetkom u kojemu arijeuski biskup otpušta katoličke vjernike uz blagoslov, kao da je naslućivao skore promjene u kojima se kasnije i sam priklonio pravovjerju.

Pobjedi pravovjerja nastojao je pridonijeti i veliki biskup Ambrozije koji je u vrijeme tih rasprava, možda, već bio odvjetnik kod prefektura u Sirmiju (368.),⁴⁴ a uskoro potom postao carski namjesnik u Milanu i potom biskup. Upravo je Ambrozije uspio utjecati da se 376. u Sirmiju izabere katolički biskup, usprkos tome što se u to vrijeme u Sirmiju nalazila i carica Justina koja se priklanjala arijeuvstvu. Izvori navode da se prema njemu, kad je sjeo na biskupsku stolicu, zaletjela jedna djeвица arijeuvka koja ga je htjela izbaciti s biskupske katedre. Ambrozije joj je zaprijetio Božjom kaznom i kad je arijeuvka iznenađa umrla prisutni su u tom vidjeli prst Božji i izbor je bio olakšan.⁴⁵ Čini se da je nešto kasnije (378.) i sam car Gracijan u Sirmiju zatražio da ga Ambrozije pouči u vjeri.⁴⁶

---

⁴³ Vidi IV. sirmijski obrazac vjerovanja u Prilogu.

⁴⁴ Vita Ambrosii, 5, *Patrologia Latina*, XIV., 30.

⁴⁵ Vita Ambrosii, 11, *Patrologia Latina*, XIV., 32-33.

⁴⁶ De fide ad Gratianum, IV., 1. *Patrologia Latina*, XVI., 549.

Istina da će još neko vrijeme teološke raspre potresati Crkvom u Iliriku. Prema arijevskom biskupu Maksiminu, čini se da je u njima bio umiješan i salonitanski biskup Leoncije, ali je kao prijatelj pape Damaza ostao u zajedništvu Crkve.⁴⁷ Malo-pomalo raspre će se smirivati, no kao da se s time smanjivalo i zanimanje za Ilirik i o Iliriku.

KATOLIČKI TEOLOZI IZ ILIRIKA

Kršćanska se književnost u Iliriku razvila nešto kasnije nego u ostalim dijelovima rimskog carstva, no ipak u pojedinim književnim vrstama drži prvenstvo. U teološkim raspravama koje su se vodile u Iliriku čak su i obični kršćani razvili smisao za teologiju, a kasnije je Ilirik dao i nekoliko poznatijih teologa. U ovom prikazu izostavljamo arijevske a spominjemo samo katoličke.

Viktorin Ptujski

Ptujski biskup Viktorin († 304.) slovi kao prvi egzegeta Svetoga pisma koji je pisao latinskim jezikom i jedan od prvih tumačitelja Svetog pisma na Zapadu, premda se sačuvalo malo njegovih tekstova⁴⁸. Podatke o njemu uglavnom trebamo zahvaliti sv. Jeronimu,⁴⁹ koji je preradio njegov tekst o *Otkrivenju*, a smatrao ga je svojim zemljakom (*Victorinus noster*). Prema Jeronimu Viktorin je napisao više komentara o knjigama Svetog Pisma (knjizi *Postanka*, *Izlaska*, *Levitiku*, *Izaiji*, *Ezkijelu*, *Habakuku*, *Propovjedniku*, *Pjesmi*

---

⁴⁷ Dio Maksiminova teksta koji se odnosi na Leoncija donosi IVANIŠEVIĆ, *Povijesni izvori*, 127-128. Usp. također, ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans la province Romaine de Dalmatie*, 102.

⁴⁸ Usp. J. HAUSSLEITER, "Victorini episcopi Petavionensis opera", *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum XLIX.*, Wien 1916. (sadrži komentar o apokalipsi); ostali ulomci u *Patrologia Latina*, Supplementum [ed. A. Hamman], I., Paris 1958., 102-1774; VICTORINUS POETOVIONENSIS, *Razlaga Razodetja* (=In apocalypsin) [Uvod i prijevod na slovenski, Miran Špelič], (Zbirka Cerkevni očetje, 9), Celje, 1999. QUASTEN, *Patrologia*, I., Torino 1967., 635-636. *Patrologia*, III. [a cura di A. di Bernardino], [s.l. 1983], 224.

⁴⁹ HIERONYMUS, De viris illustribus, c. LXXIV., *Patrologia Latina*, XXIII., Parisiis 1883., 720-721. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995., 189-191.

nad pjesmama, Otkrivenju). Neki misle da Viktorinu pripada i ulomak tumačenja Matejeva Evandjelja, što ga je objavio Mercati pod naslovom *Anonymi Chiliastae in Mathaeum XXIV. fragmenta*⁵⁰. U egzegezi je Viktorin, po Origenovu uzoru, slijedio alegorijsko tumačenje, kako se može vidjeti iz Jeronimovih pribilježaka. Tako je alegorijski tumačio Izakov blagoslov. U Izaiji VI., 2, *sex alae uni, sex alae alteri* tumačio je s dvanaest apostola. Tumačio je također da se pod braćom Isusovom ne smiju shvatiti Marijini sinovi već bliski Isusovi rodaci.

Viktorin je Zapadu približio Origenovu misao ali je ujedno bio i izvoran egzegeta, kojega će uskoro naslijediti sv. Jeronim. U svojim je komentarima slijedio hilijastičku ili milenarističku teoriju. Viktorin nije bio samo tumač sv. Pisma. Od Jeronima saznajemo da je napisao i raspravu *Adversum omnes haereses*, a sv. Optat ga ubraja među velike branitelje katoličke vjere. Čini se da se pri pisanju tog djela služio *Sumom protiv hereza* sv. Hipolita, i da je u pisanju bio pod Hipolitovim utjecajem.

Spis *Altercatio Heracliani laici cum Germinio episcopo Sirmiensi*.

U prošlom je stoljeću objavljen spis, jednostavan oblikom i pisan živahnim stilom o zgodi koja se odigrala u glavnom gradu II. Panonije, Sirmiju. Naslovljen je *Altercatio Heracliani laici cum Germinio episcopo Sirmiensi* (Prepirka laika Heraklijana sa sirmijskim biskupom Germinijem). Taj spis, neobične živosti, plastično opisuje vjerske sukobe u sirmijskoj biskupiji a objavljen je u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu u Službi Božjoj.⁵¹

Jeronim

Jeronim (Eusebius Hieronymus, † 419/20.) rođen je u Stridonu na granici Dalmacije i Panonije, mjestu koje su oko 376. razorili Goti. Studirao je u Rimu gdje je primio i krštenje. Tu je posebno studirajući

---

⁵⁰ G. Mercati, *Varia sacra*, fasc. I., *Studi e testi*, 11, Roma, 1903.

⁵¹ V. KAPITANOVIĆ, Prepirka vjernika Heraklijana sa sirmijskim biskupom Germinijem, *Služba Božja*, 35 (1995) 3/4, 333-346.

Cicerona izgradio blistavi latinski stil kojega se nije odrekao ni kao isposnik, kad je započeo asketski život u Palestini. Otac mu je posjedovao neka dobarca (*villulas*, Ep. 66,14) za čiju se prodaju brinuo njegov brat Paulinijan, koji se i sam, po bratovu primjeru, zamonašio 398. godine. Sestra mu je također stupila u samostan. Poslije kratkog boravka u Akvileji, zbog nesporazuma u kršćanskoj zajednici, zaputio se na Istok, gdje je neko vrijeme boravio među monasima u kalcidijskoj pustinji. Naučio je hebrejski i usavršio grčki. Ubrzo se vratio u Rim, gdje je stekao povjerenje pape Damaza. Spletke koje su se plele navele su ga da ostavi Rim i ponovno se zaputi u Svetu Zemlju. Tu je osnovao dva samostana i dao se na pručavanje Svetog pisma i pisanje. Organizirao je čitavu ekipu prepisivača i možda namjerno zaoštravao polemike kako bi djela bila što željnije tražena. U tumačenju Svetog pisma slijedio je i aleksandrijsku i antiohijsku školu. Ipak je prije svega bio praktičar. Njegova se veličina sastoji u tome što je Zapadu dao prijevod Svetoga pisma na kojemu se dugo vremena temeljila teološka znanost u Europi. Uz to se zanimao crkvenom poviješću. Preveo je na latinski i nadopunio Euzebijev *Ljetopis* (Cronikoi. ka,nonej). Sastavio je spis *De viris illustribus*, i napisao romansirane životopise pustinjaka Pavla, Hilariona i Malha. U prilogu donosimo u izvorniku i hrvatskom prijevodu kratku autobiografsku bilješku i dio teksta iz Hilarionova životopisa koji se odnosi na Hilarionov boravak u Epidauru (današnjem Cavtatu). Potkraj života Jeronim se dao na proučavanje monaških pravila. Ona doduše nemaju književnu vrijednost ali su važna za povijest monaštva. K navedenom treba pribrojiti brojne polemike sa svojim suvremenicima i poslanice koje posebno odišu ciceronovskim stilom.⁵²

Nikita (Niceta)

Latinski kršćanski pisac bio je i biskup Remesiane (Bela Palanka), na prijelazu iz V. u VI. st. koji je, uz to što je bio misionar, iza sebe

⁵²

Jeronimova djela obuhvaćaju sveske 22-30 u Migneovu izdanju Latinske patrologije i *Patrologia Latina, Supplementum* [ed. A. Hamman] II., Paris 1960., 17-328. *Izabrane poslanice* [preveo Ivan Marković], I.-II. Zagreb 1908., Split, Književni krug, 1990. O Jeronimu usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995.

ostavio i teološka djela.⁵³ Premda je područje njegove biskupije 379. car Teodozije izričito pripojio Istočnom carstvu, biskupija je crkveno pripadala rimskom patrijarhatu. O njegovu se životu ne zna puno, no na svom putovanju u Rim 398. i 402. posjetio je i Paulina iz Nole, koji mu je na rastanku posvetio pjesmu u kojoj su i ovi stihovi:

Orbis in muta regione, per te	U gluhome kraju svijeta, od tebe
Barbari discunt resonare Christum	barbari uče razglašavati Krista,
Corde romano, placidamque casti	i čedno, srcem rimskim,
Vivere pacem. ⁵⁴	živjeti u miru.

Pripisuje mu se nekoliko kraćih djela od kojih je najvažnije Poučavanje katekumena (*Instructio ad competentes*).⁵⁵ Nesigurno je, međutim, da li je on autor himna *Tebe Boga hvalimo* (*Te Deum laudamus*) koji mu je pripisivan. On je jedan od starijih latinskih pisaca koji su zabilježili apostolski simbol.⁵⁶

Hezihije

Teže je u prikazima kršćanske književnosti pronaći spomen salonitanskog biskupa Hezihija. Njegovo ime u hrvatskoj historiografiji piše se dvojako, Ezihije ili Hezihije. Književni oblik imena trebao bi, zapravo, biti Hezihije prema latinskom *Hesychius*. Tako ga i nazivaju papa Zosim i sv. Augustin. No, u Dalmaciji se vjerojatno izgovaralo bez h (*Esychius*), kao što je upisano, ne bez Hezihijeva znanja, u mozaiku salonitanske gradske bazilike.⁵⁷

---

⁵³ A. E. BURN, *Niceta of Remesiana, his life and works*, Cambridge 1905. M. G. MARA, *Niceta di Remesiana, Patrologia*, III. [a cura di A. di Bernardino], [s.l. 1983], 180-183 [s oznakom izdanja i literaturom].

⁵⁴ Carmen XVII, 261-264. *Patrologia Latina*, LXI., 483.

⁵⁵ Ostala su *De diversis apellationibus [Christi]*, *De vigiliis servorum Dei*, *De psalmodiae bono*, *De lapsu virginis* i nekoliko sumnjivih djela usp. *Patrologia Latina*, Supplementum [ed. A. Hamman], III., Paris 1963., 189-202; V., Paris 1974, 107.

⁵⁶ *Enchiridion Symbolorum - Zbirka sažetaka*, 19.

⁵⁷ Prema natpisu ime pišem Ezihije, bez početnog H, kako se piše u književnom latinskom jeziku. Kad je u izvornom tekstu pisano s početnim H pišem ga i u prijevodu kao Hezihije.

Pripisuje mu se jedan od životopisa sv. Dujma, salonitanskog biskupa, pronađen među spisima senjskog biskupa Šimuna Kožičića Benje. No, vjerojatno je taj životopis iz kasnijeg razdoblja. Sigurnije vijesti o Hezihiju pruža nam sv. Augustin u poznatom djelu *Božja Država (De civitate Dei)*. U njemu, Augustin, izričito spominje svoju poslanicu upućenu Hezihiju. Sačuvala se međutim i Hezihijeva poslanica Augustinu. Ona otkriva književnu i teološku kulturu salonitanskog biskupa i probleme koji su tada, u navali barbarskih plemena mučili i šire krugove Salonitanske Crkve nazrijevajući, možda, u barbarskim pustošenjima, blizinu svršetka svijeta, što salonitanski biskup razborito otklanja.⁵⁸

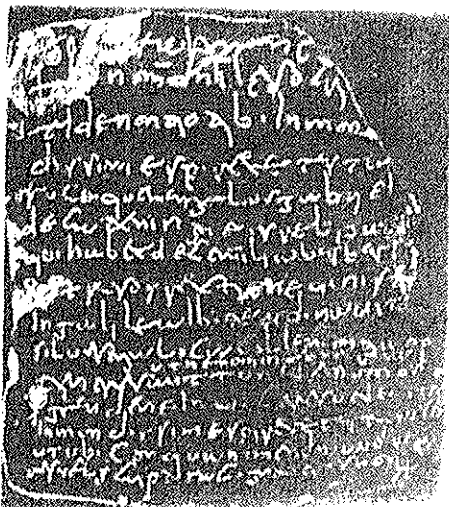

TABELLA DEFIXIONUM
TRAGURIENSIS
TROGIRSKI ZAPIS

†... qui te portent. / †† In
nom(ine) d(omi)ni Ieso
Cri/sti, denontio tibi
inmon/dissime spirete
tarta/ruce quem angelus
Gabriel / de catenis igneis
religavit / qui habet decem
milia barbar.. / Post
resurrectione uinisti / in
Galilea ibi te ordinavit [ut] /
siluestria loca collemontia
op/tinere ut ne hominebus
rari / aut tu demum ore /
grandene inuoceres uede
ergo / inmondissime spirete
tartaruce / ut ubiconque
nomen domini audire/res
uel scriptura cognoueres
non...

†... koji te nose. †† U ime
Gospodina Isusa Krista,
zaklinjem te nečisti duše
pakleni, kojega je Anđeo
Gabrijel svezao ognjenim
lancima, koji imaš deset
tisuća duhova. Poslije
uskrsnuća došao si u
Galileju, ondje ti je
naložio [Isus] da boraviš u
šumovitim mjestima i
uzvisinama i da ne škodiš
ljudima ili da ne zazivaš
grad. Vidi dakle nečisti
duše pakleni da bilo gdje
čuješ Gospodnje ime ili
spaziš zapis...

Među rijetkim spomenicima iz kasnijeg razdoblja spominjem dugi natpis u stihovima, na izvoru pitke vode na morskom žalu, u Živogošću,⁵⁹ olovna trogirski pločica, sa zapisom protiv uroka, koja živo svjedoči o vjeri i nedovoljnom teološkom znanju običnog

⁵⁸

A. AUGUSTINUS, S. *De civitate Dei*, LXX., 5. Poslanice u *Patrologia Latina*, XXXIII. 899, 901, 904. Latinski tekst i hrvatski prijevod u Prilogu.

⁵⁹

D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Tragom jedne nepoznate lirike, *Mogućnosti*, 7 (1954.), 436-442.

kršćanina⁶⁰ i tekstove dvaju salonitanskih sabora.⁶¹ Premda saborski tekstovi ne spadaju u književnost nužno ih je ovdje spomenuti zbog njihove povijesne vrijednosti. Iz saborskih zaključaka saznajemo ustrojstvo biskupija u Dalmaciji. U spisima sabora iz 530. spominju se, uz salonitanskog nadbiskupa, jadertinski, rapski, siscijski, epidaurski, skardonski, naronski, bestoenski i martaritanski biskup. Iz zaključaka je razvidno da su se pojedine biskupije zaduživale preko svojih mogućnosti i nisu više mogle pomagati siromahe. Osuđena je simonija pri podjeli crkvenih redova (kan. 4), mijenjanje nadarbina, ređenje monaha bez dovoljne školske spreme, skitnja klera i ostavljanje bazilika bez potrebne posluge te kamatništvo. Prema tekstu XII. kanona, moglo bi se zaključiti da su se već počele podizati privatne crkve jer se govori o osnivačeljima crkava. Na drugom saboru, održanom 4. svibnja 533. osnovane su tri nove biskupije: Sarsenterum, Muccur (Makar) i Ludrum. Zaključci, nažalost, nisu prevedeni na hrvatski jezik i zbog toga su nedostupni velikom dijelu hrvatskih čitatelja.

* * *

Premda kratak, nadam se da će ovaj prikaz, približiti hrvatskom čitatelju ta burna vremena, u kojima je vjera bila prvorazredna životna i politička vrijednost. O njoj se vodilo računa od seoskog ognjišta do carskog prijestolja. O njoj je raspravljao rob i slobodnjak, carski dužnosnik i biskup, car i papa, Za nju se živjelo, za njezino se ispravno shvaćanje svadalo i za nju žrtvovalo. Tekstovi što slijede to pokazuju.

---

⁶⁰ Usp. M. BARADA, *Tabella plumbea Traguriensis*, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, N.S. 16 (1935) 11-18.

⁶¹ Latinski tekst: F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije I.*, Zagreb 1914., 157-164; N. KLAJČ, *Historia Salonitana Maior*, Beograd 1967., 76-85; Ivanišević, *Povijesni izvori*, 159-162.

IZBOR IZ DJELA

PAULUS APOSTOLUS EVANGELIUM USQUE AD ILLIRICUM ANNUNTIAT

Autor Epistolae ad Romanos, cum magna probabilitate, S. Paulus, etsi de interpolatione capituli 15, in quo textus de Dalmatia continetur, dubium est, Paulum evangelium a Ierusalem ad Illyricum annuntiasse affirmat.

[...] ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπλευρέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ (*Πρὸς Ρωμαίους* 15, 19).

In omnibus locis versabatur [id est Dominus]: cum Thoma in India, cum Petro Romae, cum Paulo in Illyrico. HIERONYMUS, *Epistola LIX, Ad Marcellam (Patrologia Latina, 22, Parisiis 1877, 589.)*

DE TITI ABITU IN DALMATIAM

Δημᾶς γὰρ με ἐγκατέλιπεν ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθε εἰς Θησσαλονίκην Κρήσην εἰς Γαλατίαν, Τίτο εἰς Δαλματίαν. (*Πρὸς Τιμοθεον β'* 4, 10.)

LUCAS EVANGELISTA IN DALMATIA

[...] καὶ κηρύττει πρῶτον ἐν Δαλματία, καὶ Γαλλία καὶ ἐν Ἰταλία καὶ Μακεδονία. EPIPHANIUS, *Adversus Haereses, LI, 11 (Patrologia Graeca, XLI, Paris 1863, 909.)*

APOSTOL PAVAO NAVIJEŠTA EVANĐELJE DO ILIRIKA

Pisac poslanice Rimljanima, najvjerojatnije sveti Pavao, premda se pojavljuju i sumnje nije li 15. poglavlje u kojem se spominje Dalmacija nadodano kasnije,¹ tvrdi da je Pavao pronio evanđelje od Jeruzalema do Ilirika.

“[...] Tako sam od Jeruzalema pa uokolo sve do Ilirika pronio evanđelje Kristovo“ [...]. (Rim 15, 19).*

Svugdje se [Gospodin] nalazio: s Tomom u Indiji, s Petrom u Rimu, s Pavlom u Iliriku. HIERONYMUS, *Epistola LIX, Ad Marcellam (Patrologia Latina, 22, Parisiis 1877, 589.)*

TIT U DALMACIJI

Nastoj što prije doći k meni! 10Jer Dema me, zaljubljen u sadašnji svijet, napustio i otišao u Solun; Krescencije u Galaciju, Tit u Dalmaciju. Luka je jedini sa mnom. (2 Tim. 4, 10.)

EVANĐELIST LUKA U DALMACIJI

[Luka je] propovijedao evanđelje najprije u Dalmaciji, zatim u Galiji, Italiji i Makedoniji. EPIFANIJE, *Adversus Haereses, LI, 11. (Patrologia Graeca, XLI, Paris 1863, 909.)*

* Prijevod: *Jeruzalemska Biblija*, Zagreb 1994, 1597.

DE VIRIS ILLUSTRIBUS EX ILLIRICO

VICTORINUS PETAVIONENSIS

Victorinus, Petavionensis episcopus, non aequae Latine et Graece noverat. Unde opera eius grandia // sensibus, viliora videntur compositione verborum. Sunt autem haec: Commentarii in Genesim, in Exodum, in Leviticum, in Isaiam, in Ezechielem, in Habacuc, in Ecclesiasten, in Cantica canticorum, in Apocalypsim Joannis, adversum omnes haereses, et multa alia. Ad extremum martyrio coronatus est.

HIERONYMUS, *De viris illustribus*, c. LXXIV, (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 720-721)

S. HIERONYMUS

Hieronymus, patre Eusebio natus, oppido Stridonis, quod, a Gothis eversum, Dalmatiæ quondam Pannoniæque confinium fuit, usque in præsentem annum, id est, Theodosii principiis decimum quartum, hæc scripsi: Vitam Pauli monachi, Epistolarum ad diversos librum unum [etc.].

HIERONYMUS, *De viris illustribus*, c. 135, (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 755)

DE MORIBUS IN CONFINIBUS DALMATIAE ET PANONIAE

In mea enim patria rusticitatis [al. rusticitas] vernacula, Deus venter est, et in diem vivitur; et sanctior est ille, qui ditior est. Accessit huic patellae (juxta tritum populi sermone proverbium) dignum operculum, Lupicinus sacerdos, secundum illud quoque, de quo semel in vita Crassum ait // risisse Lucillius:

CRKVENI UGLEDNICI IZ ILIRIKA

VIKTORIN PTUJSKI

Viktorin, ptujski biskup, nije poznavao jednako latinski kao grčki, za to mu se djela znamenita smislom, čine nezgrapna stilom. A to su ova: Bilješke o knjizi Postanka, Izlaska, Levitskog zakonika, Izaije, Ezkijela, Habakuka, Propovjednika, Pjesme nad pjesmama, Ivanova Otkrivenja, protiv svih hereza i mnoga druga. Na kraju je ovjenčan mučeništvom.

HIERONYMUS, *De viris illustribus*, c. LXXIV, (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 720-721)

SVETI JERONIM

Jeronim, sin Euzebijeve, iz grada Stridona, što su ga razorili Goti, a nalazio se nekoć na granici Dalmacije i Panonije, do ove, tj. četrnaeste godine Teodozijeve vladanja napisao je: Život sv. Pavla Monaha, knjigu poslanica raznim osobama [itd.].

HIERONYMUS, *De viris illustribus*, c. 135, (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 755)

OBİČAJI NA GRANICI DALMACIJE I PANONIJE

U mojoj Domovini, prostačkog govora, Bog je trbuh, a živi se iz dana u dan, i svetiji je onaj tko je bogatiji. Tome loncu (prema poznatoj pučkoj izreci) našao se poklopac, svećenik Lupicin, prema onome čemu se, kako kaže Lucilije, jedini put u životu nasmjao Kras: o magarcu kad jede sikavicu -

Similem habent labra lactucam, asino carduos comedente: videlicet ut perforatam navem debilis gubernator regat, et caecus caecos ducat in foveam. Talisque sit rector, quales illi qui reguntur.

HIERONYMUS, *Epistolae*, VII, 4, Ad Chromatium, Iovinum et Eusebium. (*Patrologia Latina*, XXII, Parisiis 1877, 340-341.)

DE EREMITIS IN DALMATIA

DE HILARIONE IN EPIDAURO

Comburi serpentem boam dictum. Duxit itaque eum ad Epidaurum Dalmatiæ oppidum, ubi paucis diebus in vicino agello mansitans, non potuit abscondi. Si quidem draco miræ magnitudinis, quos gentili sermone *boas* vocant, ab eo quod tam grandes sint, ut boves glutire soleant, omnem late vastabat provinciam, et non solum armenta et pecudes; sed agricolas quoque et pastores tractos ad se vi spiritus absorbeat. Cui cum pyram jussisset præparari, et oratione ad Christum emissa, evocato præcepisset struem lignorum scandere, ignem supposuit. Tum itaque cuncta spectante plebe, immanem bestiam concremavit. Unde æstuans, quid faceret, quo se verteret, aliam parabat fugam; et solitarias terras mente perlustrans, mœrat [*Al. mirabatur*] quod tacente de se lingua, miracula loquerentur.

E. HIERONYMUS, *Vita S. Hilarionis* (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 49).

kakve usne takva i salata. Šupljom lađom, očevidno, upravlja slab lađar i slijepac slijepce vodi u jamu. Neka je i upravitelj takav, kakvi su oni kojima upravlja.

HIERONYMUS, *Epistolae*, VII, 4, Ad Chromatium, Iovinum et Eusebium. (*Patrologia Latina*, XXII, Parisiis 1877, 340-341.)

PUSTINJACI U DALMACIJI

SV. HILARION U EPIDAURO

Spaljuje zmiju zvanu udav. I tako ga je doveo [učenik Hesihije] u dalmatinski grad Epidaur (Cavtat), gdje se zadržavši nekoliko dana na obližnjem dobarcu nije mogao sakriti. Neka je zmija čudesne veličine, koju pučkim govorom nazivaju udav (govedožder), zbog toga što su (te zmije) tako velike pa proždiru i govoda, pustošila na široko pokrajinu, i ne samo krupno i sitno blago, nego i seljake i pastire koje je dahom povlačila k sebi i proždirala. Nakon što je zapovjedio da se pripremi lomača, i nakon što se pomolio Kristu, pozvao je zmiju i zapovjedio joj da uziđe na hrpu drva te je potpalio oganj. Nato je pred očima čitavog mnoštva spalio strašnu životinju. Neodlučan što bi učinio i kamo bi se zaputio, spremao je novi bijeg; i dok je u pameti prebirao osamljene zemlje tugovao je (neki rukopisi: divio se) što su o njemu, dok je jezik šutio, govorila čudesa.

E. JERONIM, *Vita S. Hilarionis*, (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 49).

DE INSULIS DALMATIAE EREMITARUM
REFUGIONE

Cumque [Nepotianus] arderet quotidie, aut ad Egypti monasteria pergere, aut Mesopotamiae invisere choros; vel certe insularum Dalmatiae, quae Altino tantum freto distant, solitudines occupare: avunculum Pontificem deserere non audebat, tot in illo cernens exempla virtutum, domique habens unde disceret.

HIERONYMUS, *Epistola LX*, 16 Ad Heliodorum (*Patrologia Latina*, XXII, Parisiis 1877, 600).

DE LIBRORUM CIRCULATIONE INTER
EREMITAS ET MONACHOS

“Et unde, oro te, librorum tuorum ad me fama pervenit? Quis eos Romae, quis in Italia, quis per Dalmatiae insulas deseminavit?”

HIERONYMUS, *Contra Rufinum*, III, 3. (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 480).

DE INCURSIONIBUS BARBARICIS IN
ILLIRICUM

(c. 392. post Chr.)

Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, et alpes Julias, quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam Thessiam, Achaiam! Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias; Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Wandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronae, quot virgines Dei, et ingenua nobiliaque corpora, his belluis fuere ludibrio? Capti Episcopi, interfecti Presbyteri, et diversorum officia

DALMATINSKI OTOCI SKLONIŠTA
PUSTINJAKA

Budući da je svaki dan [Nepocijan] gorio od želje bilo da pođe u egipatske samostane, ili da pohodi mezopotamske zborove, ili zacijelo da zauzme samotna mjesta dalmatinskih otoka od kojih ga je rastavljao samo Altinski tjesnac, nije se usuđivao ostaviti ujaka biskupa videći u njemu tolike primjere vrlina i imajući u kući od koga bi se poučio.

HIERONYMUS, *Epistola LX*, 16 Ad Heliodorum (*Patrologia Latina*, XXII, Parisiis 1877, 600).

KNJIGE MEĐU PUSTINJACIMA I MONASIMA
U DALMACIJI

A odakle je, molim te, došao do mene glas o tvojim knjigama? Tko ih je rasijao u Rimu, tko u Italiji, tko po dalmatinskim otocima?

HIERONYMUS, *Contra Rufinum*, III, 3. (*Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 480).

PRODOR BARBARA U ILIRIK

(oko 392. poslije Kr.)

Duša me boli nabrajati razaranja našega doba. Ima više od dvadeset godina da se između Konstantinopolisa i Julijskih Alpa svaki dan prolijeva rimska krv. Skitsku, Tračku, Makedoniju, Dardaniju, Daciju, Tesaliju, Ahaju, Epir, Dalmaciju i obje Panonije pustoše, otimaju i robe Goti, Sarmati, Kvadi, Alani, Huni, Vandali i Markomani. Koliko je odličnih gospođa, koliko Božjih djevice i vrsnih i plemenitih osoba bilo ruglo tim zvijerim? Zarobljeni su biskupi, poubijani svećenici, uništeno bogoslužje. Crkve leže u ruševinama, uz oltare Kristove

Clericorum. Subversæ Ecclesiæ, ad altaria Christi stabulati equi, Martyrum effossæ reliquiæ: *ubique Luctus, ubique gemitus (pavor), et plurima mortis imago* (Virg. *Žneid.* 2). Romanus orbis ruit, et tamen cervix nostra erecta non flectitur.

HIERONYMUS, *Epistola* LX, 16 Ad Heliodorum (*Patrologia Latina*, XXII, Parisiis 1877, 600).

privezani su konji, a moći mučenika porazbacane: *svugdje žalost, svugdje uzdasi (strah) i najstrašnja slika smrti* (Virg. *Žneid.* 2). Ruši se rimski svijet, a naša se gorda šija ne prigiba.

HIERONYMUS, *Epistola* LX, 16 Ad Heliodorum (*Patrologia Latina*, XXII, Parisiis 1877, 600).

DE ARIANISMO IN ILLYRICO

ARIJEVSTVO U ILIRIKU

Teološke prepirke koje su se u Crkvi rasplamsale u IV. stoljeću zahvatile su naročito istočno područje današnje Hrvatske s biskupijom u Mursi (Osijek). Pozornica nekih teoloških sukoba bio je Sirmij (Srijemska Mitrovica) u kojem je često boravio i sam bizantski car, a tu su održana i tri sabora (351, 357, 358.) i sastavljena četiri obrasca arijevske ili poluarijevske vjerovanja (351, 357, 358, i 359). Glavni pobornici istobitnosti Božanskih osoba sv. Atanazije i sv. Hilarije naročito ističu biskupa Valenta iz Murse, Germinija iz Sirmija i Urzacija iz Singidunuma (Beograda) kao glavne zagovaratelje arijevske shvaćanja različitosti ili poluarijevske shvaćanja sličnosti među božanskim osobama.

INSINUATIONES ILLIRICORUM

Epistola Valentis de Mursa et Ursacii de Singiduno episcoporum ad papam Iulium scripta, anno 347 vel 349.

Domino Beatissimo Papae Julio Valens et Ursacius S(alutem).

Quoniam constat, nos antehac multa gravia de nomine Athnasii episcopi litteris nostris insinuassee, atque litteris Sanctitatis tuæ conventi, eius rei, de qua significavimus, non preestitisse rationem: profitemur apud sanctitatem tuam, cunctis praesentibus presbyteris fratribus nostris, omnia, quae ante hac ad aures vestras pervenerunt de nomine praedicti, falsa a nobis esse insinuata atque omnibus viribus carere: atque ideo nos libentissime amplecti communionem

PODVALE ILIRIČKIH BISKUPA

Poslanica biskupa Valenta iz Murse (Osijek) i Urzacija iz Singidunuma (Beograd) papi, 347. ili 349. god.

“Preblašenom gospodinu papi Juliju Valent i Urzacije pozdrav.

Zna se da smo mi nekada podmetnuli pismeno mnogo toga teškog protiv biskupa Atanazija i da smo tvojim pismom pozvani da o toj stvari položimo račun (u Milanu) te da posvjedočimo pred tvojom svetosti, a u prisutnosti sve naše braće prezbitera, kako je sve ono što je prije došlo do tvojih ušiju protiv spomenutoga (Atanazija) od nas lažno podmetnuto, te da je bez ikakva temelja. Zato mi vrlo rado primamo zajedništvo spomenutoga Atanazija, osobito stoga jer

praedicti Athanasii; maxime cum Sanctitas tua, pro insita sibi benevolentia errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius, malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adiuturos. Haereticum vero Arium, sed et satellites eius, qui dicunt, Erat tempus quando non erat Filius, et qui dicunt ex nihilo Filium, et qui negant Dei Filium ante saecula fuisse sicut per priorem libellum nostrum, quem apud Mediolanum porreximus, et nunc et semper anathematizasse, hac manu nostra, qua scripsimus, profitemur et iterum dicimus, haeresim Arianam, ut superius diximus, et ejus auctores in perpetuum damnasse.

Ego Urzcius Episcopus huic professioni nostrae subscripsi.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, II, 20 (*Patrologia Latina*, X, 647-648).

I. SIRMIENSIS FIDEI FORMULA

Symbolum Sirmiense I (a. 351) a Liberio a. 357 subscriptum. Recensio latina a S. Hilario Pictav. confecta a textu graec, in recensione S. Athanasii, discrepat. Anathema 11 recensione Hilarii anathemati 12 textus graeci, et anathema 11 textus graeci anathemati 23 recensione Hilarii correspondet. Discrepationes in numeratione anathematum litteris cursivis inter parentheses quadratas [ ] assignantur.

37 [...] Consequens autem est, ut eam nunc fidem retractemus, quae nos olim cum Photinus episcopatu dejectus est conscripta est.

38. Credimus in unum Deum Patrem

se tvoja svetost dostojala svojom prirođenom blagonaklonosti oprostiti našu zabludu. Također obećajemo, ako nas kada istočnjaci (ili sam Atanazije) pozovu na sastanak u zloj namjeri, da nećemo prisustvovati bez tvoga znanja. A ovom našom rukom, kojom pišemo, ispovijedamo da smo sada i uvijek prokleli krivovjerca Arija i njegove sljedbenike koji govore da je Sin iz ništa te niječu da je Sin prije sviju vjekova, kao što smo učinili u Milanu u prijašnjem našem pismu, te opet kažemo da smo zauvijek osudili arijevske krivovjerje, kako gore rekosmo, i njegove začetnike.

Ja biskup Urzacije ovu našu ispovijed potpisah.

SV. HILARIJE IZ PIOITIERSA, *Fragmenta*, II, 20 (*Patrologia Latina*, X, 647-648). (Prijevod: J. BUTURAC- A. IVANDIJA, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb, 29-30).

I. SIRMIJSKA ISPOVIJED VJERE

Obrazac je sastavljen 351. a potpisao ga je 357. i papa Liberije. Latinski tekst vjerovanja što ga donosi sv. Hilarije razlikuje se u pojedinim izrazima i redoslijedu izopćenja od grčkog izvornika što ga navodi sv. Atanazije. Izopćenje 11. u Hilarijevu tekstu odgovara 12. izopćenju Atanazijeva grčkog teksta. Razlike u brojenju izopćenja grčkog teksta navedene su kursivom u uglatim [ ] zagrada.

37 [...] Dosljedno je, dakle, da sada opozovemo to vjerovanje koje smo nekoć napisali, kad je zbačen Fotin s biskupskog sjedišta.

38. Vjerujemo u jednoga Boga, Oca

omnipotentem, creatorem et *conditorem*, omnium "ex quo omnis paternitas in coelo et in terris nominatur" [*Eph 3, 15*].

Et in *unicum* eius Filium Dominum nostrum Iesum Christum, qui ante omnia saecula ex Patre *natus* est, Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem facta sunt omnia in caelis et in terra, visibilia et invisibilia; qui est Verbum et sapientia et *virtus* et vita et lumen verum; qui in novissimis diebus propter nos incorporatus est et natus ex sancta virgine, et crucifixus et mortuus est et sepultus; qui et surrexit ex mortuis tertia die, et ascendit in caelum, et sedet in dextera Patris, et venturus est in consummatione saeculi iudicare vivos et mortuos et reddere unicuique secundum opera sua; cuius regnum sine fine perseverans permanet in perpetua saecula. Erit enim sedens in dextera Patris non solum in hoc saeculo, verum etiam et in futuro.

Et in Spiritum Sanctum, id est paracletum, quem promittens apostolis, posteaquam caelum adscendit, misit docere eos et // *commonere omnia*, per quem et sanctificantur credentium in eum sinceriter animae.

1. Eos autem, qui dicunt: De nullis exstantibus Filius, vel de altera substantia et non ex Deo, et quod erat tempus vel saeculum, quando non erat: alienos scit sancta et catholica Ecclesia.

2. Si quis autem Patrem et Filium duos dicit deos: anathema sit.

3. Et si quis unum dicens Deum Christum autem Deum ante saecula Filium Dei obsecutum Patri in creatione omnium non confiteatur: anathema sit.

4. Et si quis innascibilem Deum vel partem eius de Maria natum esse audet

svemogućega, stvoritelja i utemeljitelja svega, po kojem je svako očinstvo na nebu i na zemlji [*Ef 3, 15*].

I u jedinoga njegova sina Gospodina našega Isusa Krista, rođenog od Oca prije svih vjekova, Boga od Boga, svijetlo od svijetla, po kome je sve stvoreno na nebu i na zemlji, vidljivo i nevidljivo; koji je Riječ i mudrost i *moć* i život i svijetlo istinito; koji se u posljednje dane zbog nas utjelovio i rodio od Svete Djevice, raspet, umro i pokopan; koji je treći dan uskrsnuo od mrtvih i uzašao na nebo, sjedi s desnu Ocu i doći će na svršetku vremena suditi žive i mrtve i uzvratiti svakome prema njegovim djelima; njegovo će se kraljevstvo održati kroz sve vijeke. Sjediti će s desne Ocu ne samo u ovom vremenu nego i u budućem.

I u Duha svetoga, tj. Branitelja kojega je obećao apostolima, nakon što je uzišao na nebo, i poslao im ga da ih pouči i uputi u svu istinu, po kojemu se i posvećuju duše koje iskreno u njega vjeruju.

1. One, pak, koji kažu da je Sin iz ničega ili iz druge biti, a ne od Boga, ili da je postojalo vrijeme ili doba kad ga nije bilo, sveta i katolička Crkva ne priznaje za svoje.

2. Tko kaže da su Otac i Sin dva boga neka je izopćen.

3. I tko, priznajući jednog Boga, ne ispovijeda da je Krist, Božji sin prije vjekova, sudjelovao s Ocem u stvaranju sveg, neka je izopćen.

4. I tko se usudi reći da je nerodivi Bog ili njegov dio rođen od Marije, neka je

dicere anathema sit.

5. Et si quis secundum praescientiam vel praedestinationem a Maria [= ante Mariam] dicit Filium esse, et non ante saecula ex Patre natum apud Deum esse et per eum facta esse omnia: anathema sit.

6. Si quis substantiam Dei dilatari et contrahi dicit: anathema sit.

7. Si quis dilatata substantiam Dei Filium dicat facere, aut latitudinem substantiae eius, sicut sibi videtur Filium nominet: anathema sit.

8. Si quis insitum vel prolativum Verbum Dei Filium dicat: anathema sit..

9. Si quis hominem solum dicit de Maria Filium: anathema sit..

10. Si quis Deum et hominem de Maria natum dicens, *Deum* innascibilem sic intellegit: anathema sit..

11. [*Recensionis Hilarii, = 12 t. graeci; anath. gr. 11 = Hil. 23*] Si quis "Verbum caro factum est" [Io 1, 14] audiens, Verbum in carnem translatum putet, vel *demutationem sustinentem* [= conversionem subeundo] accepisse carnem dicit: anathema sit.

12 [13]. Si quis unicum Filium Dei crucifixum audiens, dealitatem (δεοτητα) eius corruptionem vel passibilitatem (πάθος) aut demutationem aut deminutionem vel interfectionem sustinuisse dicat: anathema sit.

13 [14]. Si quis "Faciamus hominem" [Gn 1, 26], //511// non Patrem ad Filium dixisse, sed ipsum ad semetipsum dicat Deum locutum: anathema sit.

14 [15]. Si quis Filium non dicat Abrahae visum [Gn 18, 1 ss], sed Deum innascibilem vel partem eius dicat:

izopćen.

5. I ako tko kaže da je Sin prema predznanju ili predodređenju prije Marije, a ne rođen od Boga prije vjekova, da je kod Boga i da je sve po njemu stvoreno, neka je izopćen.

6. Tko kaže da se Božje bivstvo može protezati i stezati, neka je izopćen.

7. Tko kaže da prošireno Božje bivstvo tvori Sina ili opseg njegova bivstva, prema vlastitom mišljenju, nazove Sinom, neka je izopćen.

8. Tko neizgovorenu Božju Riječ nazove Božjim sinom, neka je izopćen.

9. Tko kaže da je Marijin sin samo čovjek, neka je izopćen.

10. Tko govoreći o Bogu i Čovjeku rođenu od Marije podrazumijeva Boga koji se ne može roditi, neka je izopćen.

11. [=12 u grčkom tekstu; grčki 11.=23. u Hilarijevu tekstu]. Ako netko kad čuje "Riječ je tijelo postala" [Iv 1, 14] misli da se Riječ pretvorila u tijelo ili se, prihvativši tijelo, izmijenila, neka je izopćen.

12. [13]. Kaže li netko, kad čuje da je jedini [jedinorođeni] Božji Sin raspet, da je propalo, pretrpjelo, izmijenilo se, umanjilo ili bilo ubijeno njegovo božanstvo, neka je izopćen.

13. [14]. Tko kaže da je Bog rekao samome sebi, a ne Otac Sinu, "napravimo čovjeka" [Post 1, 26], neka je izopćen.

14. [15] Tko kaže da Sin nije vidio Abrahama [Post 18], već kaže [da ga je vidio] nerodivi Bog ili njegov dio, neka

- anathema sit.
- 15 [16]. Si quis cum Iacob non Filium quasi hominem colluctatum, sed Deum innascibilem vel partem eius dicat: anathema sit.
- 16 [17]. Si quis “Pluit Dominus [ignem] a Domino” [Gn 19, 24] non de Filio et Patre intellegat sed ipsum a se dicat pluisse: anathema sit. Pluit enim Dominus Filius a Domino Patre.
- 17 [18]. Si quis Dominum et Dominum, Patrem et Filium (quia Dominus a Domino [supplepluit]) duos dicat deos: anathema sit. Non enim exaequamus vel *comparamus* Filium Patri, sed subiectum intellegimus. Neque enim descendit in Sodomam sine Patris voluntate; neque pluit ex se, sed a Domino, auctoritate scilicet Patris; nec sedet in dextera a semetipso, sed audit dicentem Patrem: “Sede ad dexteram meam” [Ps 109,1].
- 18 [19]. Si quis Patrem et Filium et Spiritum Sanctum unam personam dicat: anathema sit.
- 19 [20]. Si quis Spiritum Sanctum Paracletum dicens, innascibilem Deum dicat: anathema sit.
- 20 [21]. Si quis, sicuti docuit nos Dominus, non alium dicat Paracletum a Filio—dixit enim: “Et alterum Paracletum mittet vobis Pater, quem rogabo ego” [cf Io 14, 16]: anathema sit.
- 21 [22]. Si quis Spiritum Sanctum partem dicat Patris vel Filii: anathema sit.
- 22 [23]. Si quis Patrem et Filium et Spiritum Sanctum tres dicat deos: anathema sit. //
- 23 [11]. Si quis quod dictum est “Ego Deus primus, et ego Deus novissimus, et
- je izopćen.
15. [16]. Tko kaže da se s Jakovom nije borio Sin, kao čovjek, nego nerođivi Bog ili njegov dio, neka je izopćen.
16. [17] Tko ne shvaća da se “zapljusni Gospodin [ognjem] od Gospodina” [Post 19, 24] odnosi na Oca i Sina, nego kaže da je Gospodin svojevóljno zapljusni, neka je izopćen. Zapljusni je naime Gospodin Sin voljom Gospodina Oca.
17. [18] Tko kaže da su Gospodin i Gospodin, Otac i Sin (jer Gospodin je od Gospodina) dva boga, neka je izopćen. Jer ne izjednačavamo *ili uspoređujemo* Sina Ocu nego podrazumijevamo da mu je podlozan. Niti je sišao na Sodomu bez Očeva pristanka; niti je zapljusni od sebe, nego od Gospodina, tj. ovlašću Oca; niti sjedi s desnu po sebi, već sluša Oca koji govori: “Sjedi mi s desne moje” [Ps 109,1].
18. [19]. Tko kaže da je Otac, Sin i Duh Sveti jedna osoba, neka je izopćen.
19. [20]. Tko kaže, nazivajući Duha Svetoga Braniteljem, da je on nerođivi Bog, neka je izopćen.
20. [21]. Tko ne kaže, onako kako nas je poučio Gospodin, da je Branitelj različit od Sina — rekao je naime “i drugog će vam Tješitelja poslati Otac, kojeg ću ja zamoliti” [usp. Iv 14, 16], neka je izopćen.
21. [22]. Tko kaže da je Duh Sveti dio Oca ili Sina, neka je izopćen.
22. [23]. Tko kaže da su Otac i Sin i Duh Sveti tri boga, neka je izopćen.
23. [11]. Tko shvaća “Ja sam Bog, prvi i posljednji i osim mene nema Boga” [Iz

praeter me non est Deus" [Is 44,6] ad destructionem idolorum dictum et eorum qui non sunt dii, in destructionem Unigeniti ante saecula Dei iudaice intellegat: anathema sit.

24. Si quis voluntate Dei, tamquam unum aliquid de creatura factum dicat Filium: anathema sit.

25. Si quis nolente Patre natum dicat Filium: anathema sit. Non enim nolente Patre coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, cum nollet, genuit Filium: sed mox voluit, sine tempore et impassibiliter ex se eum genitum demonstravit.

26. Si quis innascibilem et sine initio dicat Filium, tamquam duo sine principio et duo innascibilia et duo innata dicens, [et] duos faciat deos: anathema sit. Caput enim, quod est principium omnium: Filius; caput autem, quod est principium Christi: Deus; ita enim ad unum, qui est sine principio omnium principium, per Filium [pie] universa referimus.

27. Et iterum confirmantes christianismi intellectum, dicimus. quoniam si quis Christum Deum Filium Dei ante saecula subsistentem et ministrantem Patri ad omnium perfectionem non dicat, sed ex quo de Maria natus est, ex eo et Christum et Filium nominatum esse et initium accepisse ut sit Deus dicat: anathema sit. [...]

39. Necessitas et tempus admonuit eos, qui tum convenerant, per multiplices quaestiones latius ac diffusius expositionem fidei ordinare; quia multis et occultis cuniculis in ca//tholicam domum ea, quae per Pothinum renovabatur, haeresis tentaret irreperere [...]

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Liber de Synodys, seu de fide orientalium*, 37-39.

44,6] na židovsku način, što je rečeno protiv štovanja krivih bogova i onih što nisu bogovi, kao odbacivanje Jedinorođenoga prije svih vjekova, neka je izopćen.

24. Tko kaže da je Sin stvoren Božjom voljom poput nekog stvorenja, neka je izopćen.

25. Ako tko kaže da je Sin rođen mimo Očeve volje, neka je izopćen. Otac nije rodio Sina mimo volje, prisiljen ili vođen naravnom nužnošću, a da ne bi htio. Sin se pojavio netom ga je Otac zaželio izvanvremeno i netrpljivo.

26. Ako tko kaže da je Sin nerođen i bez početka, govoreći kao da su dva bezpočetna i dva nerodiva i dva nerođena [i] drži ih za dva boga, neka je izopćen. Glava je, naime, što je počelo svega, Sin, glava dakle, što je počelo Kristu Bog. Tako naime po Sinu sve svodimo na jednoga koji je svemu počelo bez počela.

27. Potvrđujući ponovno shvaćanje kršćanstva kažemo: Ako tko niječe da je Krist Bog, Sin Božji, prije vjekova i da je posluživao Ocu u stvaranju svemira, nego kaže da je bio nazvan Kristom i Sinom od vremena kad je rođen od Marije i da je otada počeo biti Bog, neka je izopćen. [...]

39. Nužda i vrijeme naveli su one, koji su se tada okupili, da mnogovrsnim istraživanjem uredi opsežnije i dublje izlaganje vjere, jer se hereza što ju je obnovio Fotin pokušala ušuljati mnogim tajnovitim rovovima u katolički dom [...].

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Liber de Synodys, seu de fide orientalium*, 37-39.

(*Patrologia Latina*, X, 509-513.). Cfr. J. D MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 257-260.

II. SIRMIENSIS FIDEI FORMULA

Subscripta anno 357 in Sirmio ab episcopis occidentalibus Osio et Patamio

9. Orientalium adversus Sirmii formulam decreta cur hic relata. — Et quidem rectum ac conveniens existimo, ut ante quam de verborum suspicionibus ac dissensionibus in eo sermonem, ea quae ab Orientalibus episcopis adversum conscriptam apud Sirmium haeresim dicta et constituta sint, verbis quam possim absolutissimis demonstrarem: non quod non ab aliis planissime omnia edita sint; sed quod ex greco in latinum ad verbum expressa translatio affert plerumque obscuritatem, dum custodita verborum collatio eandem absolutionem non potest ad intelligentiae simplicitatem conservare. [...]

(HILARIUS PICTAVIENSIS, *Liber de Synodys, seu de fide orientalium*, 9. (*Patrologia Latina*, X, 486).

Exemplum blasphemiae apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptae.

11. Cum nonnulla putaretur esse de fide disceptatio, diligenter omnia apud Sirmium tractata sunt et discussa, praesentibus sanctissimis fratribus et coepiscopis nostris, Valente, Ursacio et Germinio. Unum constat esse Deum omnipotentem et Patrem, sicut per universum orbem creditur: et unicum Filium ejus Iesum Christum Dominum Salvatorem nostrum, ex ipso ante secula genitum. Duos autem deos nec posse nec

(*Patrologia Latina*, X, 509-513). Usp. J. D MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, II, Florentiae 1759, 257-260.

II. SIRMIJSKI OBRAZAC VJEROVANJA

Potpisali su ga u Sirmiju 357. zapadni biskupi Ozije i Potamije.

9 Zašto su ovdje iznijete odluke istočnjaka protiv sirmijskih obrazaca. — Držim ispravnim i shodnim da prije nego započnem govoriti o nejasnoćama i razmimoilaženjima u riječima pokažem koliko mogu apsolutnim riječima ono što su istočni biskupi rekli i odredili protiv kod Sirmija sastavljenog krivovjerja. Ne [činim to] zbog toga što to drugi ne bi razgovijetno izložili, nego što doslovan prijevod iz grčkog na latinski ponajviše pridonosi nejasnoći, dok brižna usporedba riječi ne pridonosi jednostavnosti shvaćanja. [...].

(HILARIUS PICTAVIENSIS, *Liber de Synodys, seu de fide orientalium*, 9. (*Patrologia Latina*, X, 486.)

Obrazac hule koji su potpisali Osije i Potamije kod Sirmija

11. Budući da se držalo da se neke postavke o vjeri trebaju raspraviti, sve je brižno razglabano i raspravljano kod Sirmija u prisutnosti presvete braće i naših subiskupa Valenta Urzacija i Germinija. Uglavljeno je da je jedan svemogućí Bog i Otac, kao što se vjeruje po svemu svijetu i da je jedan njegov Sin Isus Krist, Gospodin Spasitelj naš, rođen od njega prije vjekova. Ne mogu se i ne smiju propovijedati dva boga, jer je sam

// debere predicari: quia ipse Dominus dixit, *Ibo ad Patrem meum, et ad Patrem vestrum: ad Deum meum, et ad Deum vestrum* (Joan, 20, 17). Ideo omnium Deus unus est, sicut apostolus docuit: *An Judeorum Deus tantum? Nonne et gentium. Quoniam quidem unus Deus, qui iustificat circumcissionem ex fide, et praeputium per fidem* (Rom, 3, 29-30). Sed et cetera convenerant, nec ullam habere potuerunt discrepantiam. Quod vero quosdam aut multos movebat de substantia, quae Grace *usia* appellatur, id est, ut expressius, intelligatur, *Homousion*, aut quod dicitur *Homoeuson*, nullam omnino fieri oportere mentionem: nec quemquam praedicare; ea de causa et ratione, quod nec in divinis scripturis contineatur, et quod super hominis scientiam sit, nec quisquam possit nativitatem Filii enarrare de quo scriptum est, *Generationem eius quis enarrabit?* Scire autem manifestum est solum Patrem, quomodo genuerit Filium suum; // et Filium quomodo genitus sit a Patre. Nulla ambiguitas est, majorem esse Patrem honore, dignitate claritate, maiestate, et ipso nomine Patris maiorem esse Filio, ipso testante: *Qui me misit, maior me est* (Ioan 14, 28). Et hoc catholicum esse nemo ignorat, duas personas esse: Patris et Filii, majorem Patrem, Filium subiectum cum omnibus his que ipsi Pater subiecit. Patrem initium non habere, invisibilem esse, immortalem esse, impassibilem esse. Filium autem natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine. Cujus Filii generationem, ut ante dictum est, neminem scire, nisi Patrem suum. Ipsum autem Filium Dei Dominum et Deum nostrum, sicuti legitur, carnem vel corpus, id est, hominem suscepisse ex utero Virginis Mariae, sicut Angelus praedicavit. Ut autem scripturae omnes docent, et

Gospodin rekao: *Poći ću k Ocu svome i Ocu vašemu, k Bogu svome i Bogu vašemu* (Iv 20, 17). Stoga je samo jedan Bog sviju, kao što je učio apostol: *Zar je Bog samo Židova? Zar nije i pogana. Jer jedan je Bog koji opravdava obrezane zbog vjere i neobrezane po vjeri* (Rim 3, 29-30). Složili su se i oko ostalog i nisu se u ničemu mogli razlikovati. Pitanje koje su neki ili mnogi pokretali o substantiji koja se grčki naziva οὐσία, tj. da se izričitije razumije, ὁμοούσιον ili ὁμοιοούσιον, da uopće ne treba spominjati, ili bilo što propovijedati, zbog toga što nije sadržano u božanskim Pismima, i što je iznad ljudskog znanja, i nitko ne može iskazati rođenje Sina o kome je pisano: *Tko će iskazati njegovo rodoslovlje?* Samo Otac očito zna kako je rođen njegov Sin i Sin kako je rođen od Oca. Nema nikakve dvojbe da je Otac čašću, dostojanstvom, ugledom, veličanstvom i samim imenom Oca veći od Sina, kao što sam [Sin] svjedoči: *Onaj koji me posla veći je od mene* (Iv 14, 28). I svi dobro znaju da je opće (katoličko) vjerovanje da su dvije osobe, Otac i Sin, da je Otac veći i da mu je Sin podložan sa svim onim što mu je Otac podložio. Otac je bezpočetan, nevidljiv, besmrtn i ne može trpjeti, Sin je rođen od Oca, Bog od Boga, svjetlo od svjetla. Rodoslovlje Božjega Sina, kao što je rečeno, nitko ne poznaje osim njegov Otac. A sam Božji Sin, Gospodin i Bog naš uzeo je, kao što čitamo, meso ili tijelo, tj. oblik čovjeka iz utrobe Djevice Marije kao što je navijestio anđeo. Kao što, dakle, uče sva Pisma, a napose Apostol, učitelj naroda, uzeo je čovječstvo od Marije Djevice i po njemu trpio. Taj se zaključak odnosi na cjelovito vjerovanje i potvrda je da treba uvijek čuvati [vjeru u] Trojstvo, kao što čitamo u Evanđelju: *Idite i krštavajte sve narode u ime Oca i Sina i Duha Svetoga*

praecipue ipse magister gentium Apostolus, hominem suscepisse de Maria Virgine, per quem compassus est. Illa autem clausula est totius fidei, et illa confirmatio, quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio: *Ite et baptisate omnes gentes, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti* (Matth 28, 19). Integer, perfectus numerus Trinitatis est. Paracletus autem Spiritus per Filium est; qui missus venit juxta promissum, ut Apostolos et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Liber de Synodis, seu de fide orientalium*, 11. (*Patrologia Latina*, X, 487-488). Cfr. J. D MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 261-264.

EPISTOLA "PRO DEIFICO" LIBERII PAPAE AD EPISCOPOS ORIENTALES, 357.

[*Hilarii Pictav. textus introducens:*]

4. Post haec omnia, quae vel gesserat vel promiserat Liberius missus in exilium, universa in irritum deduxit scribens praevaricatoribus Arianis haereticis, qui in sanctum Athanasium orthodoxum episcopum iniuste tulere sententiam:

[*Liberii ep.:*] Dilectissimis fratribus presbyteris et coepiscopis Orientalibus, Liberius salutem:

5. Pro deifico timore sancta fides vestra Deo cognita est [et] hominibus bonae voluntatis [Lc 2, /4]. Sicut lex loquitur: iusta iudicate, filii hominum [Ps 57, 2], ego Athanasium non defendi, sed, quia suscepit illum bonae memoriae Iulius episcopus decessor meus, verebar, ne forte in aliquo praevaricator iudicaretur. At

(Mt 28, 19). Potpuni i savršeni broj pripada Trojstvu. Branitelj, dakle, Duh je po Sinu, koji je poslan, prema obećanju, da uputi Apostole i sve vjernike, pouči i posveti.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Liber de Synodis, seu de fide orientalium*, 11. (*Patrologia Latina*, X, 487-488). Usp. J. D MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 261-264.

PISMO PAPE LIBERIJA ISTOČNIM BISKUPIMA "PRO DEIFICO", 357.

[*Uvodni tekst Hilarija iz Poitiersa*]

4. Poslije svega toga što je Liberije učinio ili obećao, kad je poslan u zatočeništvo, poništio je pišući podlim arijanskim krivovjercima koji su izrekli nepravednu presudu protiv svetog Atanazija pravovjernog biskupa.

[*Liberijeva poslanica:*] Liberije predragoj braći istočnim svećenicima i subiskupima pozdrav.

5. Bogobojazna vaša sveta vjera poznata je Bogu i dobrim ljudima. Kao što kaže Zakon: Sudite po pravdi sinovi ljudski [Ps 57, 2], nisam branio Atanazija, nego kako ga je prihvatio moj prethodnik, dobre uspomene, biskup Julije bojao sam se da me ne bi u čemu držali prijestupnikom. Ali pošto sam saznao,

ubi cognovi, quando Deo placuit, iuste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi sententiis vestris. Litterasque super nomine eius id est de condemnatione ipsius, per fratrem nostrum Fortunatianum dedi perferendas ad imperatorem Constantium. Itaque amoto Athanasio a communione omnium nostrum, cuius nec epistulia a me suscipienda sunt, dico me pacem cum omnibus vobis et cum universis episcopis Orientalibus seu per universas provincias pacem et unitatem habere.

6. Nam ut verius sciatis me veram fidem per hanc epistulam meam proloqui, dominus et frater meus communis Demofilus, quia dignatus est pro sua benevolentia fidem vestram et catholicam exponere, quae Syrmio a pluribus fratribus et coepiscopis nostris tractata exposita et suscepta est (*—haec est perfidia Ariana, hoc ego notavi, non apostata, Liberius sequentia:—*) ab omnibus, qui in praesenti fuerunt, hanc ego libenti animo suscepi (*—sanctus Hilarius illi anathema dicit: anathema tibi a me dictum, Liberi, et sociis tuis—*) in nullo contradixi, consensum accommodavi; hanc sequor, haec a me tenetur. (*—Iterum tibi anathema et tertio praevaricator Liberi—*). Sane petendum credidi sanctitatem vestram quia iam pervidetur in omnibus me vobis consentaneum esse, dignemini communi consilio ac studio elaborare, quatenus de exilio dimittar et ad sedem, quae mihi divinitus credita est, revertar.

7. *Fidei eius qui auctores.* — Perfidiam autem apud Sirmium descriptam quam dicit Liberius catholicam, a Demophilo sibi expositam, hi sunt qui conscripserunt: [...] Demophilus [...], Ursacius, Valens [...], omnes haeretici.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, VI,

kad se Bogu svidjelo, da ste ga vi pravedno osudili, uskoro sam se priklonio vašem mišljenju i dao poslati caru Konstanciju po našem bratu Fortunacijanu pismo o njemu, tj. o njegovoj osudi. I tako udaljivši Atanzija od našeg zajedništva, od kojega neću primati ni pisma, izjavljujem da sam u miru i zajedništvu sa svima vama i sa svim Istočnim biskupima, kao i svih pokrajina.

6. A da istinitije znate da ovim svojim pismom govorim pravovjerno gospodin i moj zajednički brat Demofil koji se svojom dobrohotnošću udostojao izložiti našu i katoličku vjeru o kojoj je u Sirmiju raspravljalo, izložilo je, i prihvatilo više naše braće i subiskupa (*— to je arijanska podmuklost, to sam ja pribilježio a ne apostata, Liberije je sljedeće: —*) svi, koji su bili prisutni; nju sam i ja rado prihvatio (*— sveti Hilarije mu izriče izopćenje: izopćenje tebi, s moje strane, Liberije, i tvojim drugovima —*) ne protiveći se u ničem, priklonio sam joj se, slijedim je i držim. (*— Ponovno ti izopćenje i po treći put, izdajice, Liberije —*). Učinilo mi se prikladnim da zamolim vašu svetost, jer već vidite da se u svemu s vama slažem, da se udostojite zajednički uznastojati da me otpuste iz zatočeništva da se povratim na, božanskom voljom, povjereno mi sjedište.

7. *Začetnici njegova vjerovanja.* — Ovi su potpisali opisanu Sirmijsku podvalu, koju Liberije naziva katoličkom, a izložio mu je Demofil: [...] Demofil [...], Urzacije, Valent [...], svi krivovjerci.

* [Riječi u zagradama, istaknute kurzivom, primjedbe su prepisivača

4-6. (*Patrologia Latina*, X, 688-691). Cfr. J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 207.

EPISTOLA LIBERII PAPAE "QUIA SCIO", DE EXILIO AD URSACIUM, VALENTEM, GERMINIUM, 357.

8. Quia scio, vos filios pacis esse, diligere etiam concordiam et unanimitatem Ecclesiae catholicae, idcirco non in aliqua necessitate impulsus—Deo teste dico—sed pro bono pacis et concordiae, quae martyrio praeponitur, his litteris convenio vos, domini fratres carissimi. Cognoscat itaque prudentia vestra, Athanasium, qui Alexandrinae Ecclesiae episcopus fuit, [a me esse damnatum] priusquam ad comitatum sancti imperatoris secundum litteras Orientalium episcoporum [scriberem, quod] et ab Ecclesiae Romanae communione separatus est, sicuti teste est omne presbyterium Ecclesiae Romanae. Sola haec causa fuit, ut tardius viderer de nomine ipsius litteras ad fratres et coepiscopos nostros Orientales dare, ut legati mei, quos ab urbe Roma ad comitatum direxeram, seu episcopi, qui fuerant deportati, et ipsi una cum his, si fieri posset, de exilio revocarentur.

9. Et hoc autem scire vos volo, quod fratrem Fortunatianum petii, ut [cum] litteras meas ad clementissimum imperatorem [perferat, quas ad Orientales episcopos feci, ut scirent et ipsi una secum Athanasii communione me esse separatum. Quas credo quod pietas ipsius

teksta i ne spadaju u Liberijevo pismo.]

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, VI, 4-6. (*Patrologia Latina*, X, 688-691). Usp. J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 207.

PISMO PAPE LIBERIJA "QUIA SCIO" PISANO IZ ZATOČENIŠTVA URZACIJU, VALENTU I GERMINIJU, 357.

8. Znajući da ste sinovi mira i da ljubite slogu i jedinstvo Katoličke crkve, zbog toga vam se gospodo, draga braćo, obraćam, ne nagnan nekom potrebom, Bog mi je svjedok, već zbog dobra mira i sloge koje je vrjednije od mučeništva. Neka zna vaša razboritost da sam osudio Atanazija, bivšeg aleksandrijskog biskupa, prije nego sam pisao povjerenstvu svetoga cara prema pismima istočnih biskupa da je izopćen iz zajedništva Rimske crkve, čemu je svjedok cijeli prezbiterij Rimske Crkve. Razlog je bio samo taj kako sam kasnije vidio da su o njemu napisana pisma našoj braći i istočnim subiskupima da su moji poslanici koje sam iz Rima uputio na skup, ili biskupi koji su bili zatočeni, i sami s njima, ako bi bilo moguće, da se povrate iz zatočeništva.

9. Želim da znate i to, da sam zatražio od brata Fortunacijana, kad je nosio moja pisma blagohotnome caru [upućena istočnim biskupima, da i oni znaju da sam se s njima odijelio od zajedništva s Atanazijem. Što vjerujem da će njegova «carska» pobožnost zbog mira prihvatiti

pro bono pacis gratulanter accipiet ... Pervideat caritas vestra haec me benigno et innocenti animo gessisse. Quapropter his litteris meis convenio vos et adiuro per Deum omnipotentem et Christum Iesum Filium eius, Deum et Dominum nostrum, ut dignemini ad clementissimum imperatorem] Constantium Augustum pergere et petere, ut bono pacis et concordiae, in qua pietas eius semper exultat, me ad Ecclesiam mihi divinitus traditam iubeat reverti, ut temporibus ipsius Ecclesia Romana nullam sustineat tribulationem.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, VI, 8-9. (*Patrologia Latina*, X, 693-694). Cfr. J. D MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 209.

III SIRMIENSIS FIDEI FORMULA

Anno 358, formula fidei I ex 351 confirmatur.

IV SIRMIENSIS FIDEI FORMULA

IV Sirmiensis formula fidei, 359. Edita est Sirmio in praesentia imperatoris Constantii, 22. mai 359.

Ἐξετέθη ἡ πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ καλλιννίκου βασιλέως Κωνσταντίου Αὐγούστου, τοῦ αἰωνίου, σεβεστοῦ ὑπατεία Φλαυίων Εὐσεβίου καὶ Υπατίου τῶν λαμπροτάτων ἐν Σιρμίῳ τῇ πρὸ ἰᾶ καλνδῶν Ἰουίου

Πιστεύομεν εἰς ἓνα τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς. καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου

sa zahvalnošću.... Neka vaša ljubav vidi da sam to radio dobrohotno i nedužno. Zbog toga vas ovim svojim pismom sklanjam i zaklinjem svemogućim Bogom i Kristom Isusom njegovim sinom, našim Bogom i Gospodinom, da se udostojite poći preblagom caru] Konstanciju Augustu i zamoliti ga da naloži da me se, zbog mira i sloge kojima se njegova pobožnost uvijek veselila, povrati u Crkvu koja mi je Božjom voljom predana, da u njegovo vrijeme Rimska crkva ne podnosi nikakvu nevolju.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, VI, 8-9. (*Patrologia Latina*, X, 693-694). Cfr. J. D MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 209.

III. SIRMIJSKI OBRAZAC VJERE

Godine 358. prihvaćen je I. obrazac vjerovanja iz 351. godine.

IV. SIRMIJSKI OBRAZAC VJERE

IV. sirmijski obrazac vjerovanja 359. sastavljen u Sirmiju u prisutnosti cara Konstancija 22. svibnja 359.

Objavljen je obrazac vjerovanja u prisutnosti pobožnog, pobjedonosnog cara Konstancija Augusta, trajno štovanoga, u vrijeme konsulata preslavnih Flavijevaca Euzebija i Hipacija, u Sirmiju, jedanaest Kalenda lipanjskih.

Vjerujemo u jednoga samoga Boga Oca svemogućega, stvoritelja i izgraditelja svega i u jedinoga jedinorođenoga Sina Božjega, prije svih vjekova, prije svakog počela i prije svakog vremena koje bi se moglo zamisliti i prije bilo koje bitnosti

χρόνου, καὶ πρὸ πάσας καταλεπτῆς οὐσίας γεγενημένον ἀπαθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ· δὶ οὐ οἷ τε αἰῶνως κατηρτίσθησαν, καὶ τὰ πάντα ἐγένετο· γεγενημένον δὲ μονογενῆ, μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅμοιον τῷ γενήσαντι αὐτὸν Πατρὶ, κατὰ τὰς Γραφάς· οὐ τὴν γένεσιν οὐδεὶς ἐπίσταται, εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατὴρ. Τοῦτον ἴσμεν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ Υἱὸν, νεύματι πατρικῶ παραγεγόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, καὶ γενεθέντα ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν πλερώσαντα κατὰ τὴν πατρικὴν Βούλευσιν, σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, καὶ εἰς τὰ καταχθόνια κατελθόντα, καὶ τὰ ἐκεῖσε οἰκονομέσαντα, ὃν πυλωροὶ ἄδου ἰδόντες ἔφριξαν, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν πληρώσαντα, καὶ τεσσαράκοντα ἡμερῶν πλερουμένων ἀναληφθέντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλευσόμενον ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως τῇ δόξῃ τῇ πατρικῇ, ἀποδιδόντα ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ αὐτὸς ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπεγγείλατο πέμψαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, τὸν Παράκλητον, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ διδάξει, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας διὰ τὸ ἀπλούστεροι ὑπὸ τῶν Πατέρων τεθεῖσθαι, ἀγνοούμενον δὲ ὑπὸ τῶν λαῶν σκάνδαλον φέρειν, διὰ τὸ μήτε τὰς Γραφάς τοῦτο περιέχειν, ἤρесе τοῦτο περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μεδεμίαν μνήμην οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ εἶναι τοῦ λιποῦ· διὰ τὸ τὰς θείας Γραφάς

koja bi se mogla shvatiti, koji je rođen netrpno od Boga, po kojemu su utemeljeni vjekovi i po kojem je sve učinjeno: rođenog jedinorođenca, samog od samog Oca, Boga od Boga, sličnog svome Ocu koji ga je rodio, prema Pismima; kojega rodoslovlje nitko ne poznaje, osim samog Oca koji ga je rodio. Znamo da je on jedinorođeni Božji Sin i da je došao na Očev poziv s nebesa da uništi grijeh i da je rođen od Djevice Marije, da je prebivao s učenicima, da je ispunio poslanje prema Očevoj volji, raspet i umro, sišao nad pakao* i da je odredio što tu treba uraditi, kojega kad su ugledali vratari pakla ustrašiše se, koji je treći dan uskrsnuo od mrtvih, koji je prebivao s učenicima, gdje je ispunio sve poslanje i nakon četrdeset dana uzet je u nebo i sjedi s desne Ocu, koji će doći posljednji dan uskrsnuća sa slavom Očevom uzvratiti svakome prema njegovim djelima. I u Duha Svetoga, kojega je sam jedinorođeni Božji Isus Krist obećao da će poslati ljudskom rodu Parakleta, tj. Branitelja, kao što je pisano: "Idem k Ocu svome, i molit ću Oca i poslat će van drugog Branitelja, Duha istine, on će od mojega uzeti i poučiti će vas i nadahnuti vam sve" [Iv 14, 16-17]. — Prihvaćeno je da naziv, dakle, bitnosti koji su oci jednostavno usvojili a puk ni najmanje nije razumio, uzrok nesporazuma, koji nije sadržan ni u Pismima, treba izostaviti i da unaprijed uopće ne treba spominjati bitnost u Bogu; što Božanska pisma nikad ne spominju o bitnosti Oca i Sina. Kažemo da je Sin po svemu sličan Ocu kao što kažu i uče pisma.

* [U ovom se vjerovanju prvi put spominje Kristov silazak nad pakao.]

μεδαμοῦ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας μεμνηῆσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα· ὡς καὶ αἱ ἅγιοι Γραφαὶ λέγουσί τε καὶ διδάσκουσιν.

9) Τούτων ἀναγνωσοθέντων, οὐ μακρὰν ἐγνώσθη τῶν γραψάντων ἡ πανουργία. Τῶν γὰρ ἐπισκόπων πρότεινάντων ἀναθεματισθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν μετὰ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων, πάντων τε ἐπὶ τούτῳ συνθεμένων, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλεξ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ἀνένευον, καὶ λοιπὸν κατεγνώσθησαν, ὡς οὐ γνησίως, ἀλλ' ἐπ' ἀναιρέσει τῶν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντων γράψαντες ταῦτα, ἵνα τὴν δυσώνυμον αἵρεσιν ἀντεισάξοσι. [...]

ἈΘΑΝΑΣΙΟΣ, *Περὶ τῶν σινόδων*, 8-9. (*Patrologia Graeca*, 26, Parisiis 1883, 691-694). Cfr. J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 264, ubi tertia Sirmiana fidei confessio nuncupatur.

DE MURSENSIS EPISCOPI PARTE IN
SYNODO ARIMINENSI

17. O[rthodoxus]. Sub rege Constantio, Eusebio et Hypatio consulibus, nomine unitatis fidei infidelitas scripta est, ut nunc agnoscitur. Nam illo tempore, nihil tam pium, nihil tam conveniens servo Dei videbatur, quam unitatem sequi, et a totius mundi communionem non scindi. Praesertim cum superficies expositionis nihil jam sacrilegum praeferebat: *Credimus aiebant, in unum verum Deum, Patrem omnipotentem. Hoc etiam nos confitemur. Credimus in Unigenitum Dei Filium, qui ante omnia saecula, et ante omne principium natus est ex Deo. Natum autem Unigenitum solum ex solo Patre, Deum ex Deo, similem genitori suo Patri secundum Scripturas; cujus nativitatem nullus novit, nisi qui solus*

9. Nedugo poslije nakon što su to pročitali, otkrivena je podlost onih koji su to pisali. Dok su biskupi, naime, predlagali da se arijevstvo osudi s drugim krivovjermima izopćenjem, svi su biskupi pristali a odbili su Urzacije i Valent s drugovima, a potom je otkriveno da prijašnje nisu bili napisali iskreno nego da obezvrijede što je zaključeno u Niceji i umjesto toga uvedu bezbožno krivovjermje. [...]

ἈΘΑΝΑΣΙΟΣ, *Περὶ τῶν σινόδων*, 8-9. (*Patrologia Graeca*), 26, Parisiis 1883, 691-694). Usp. J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae 1759, 264, gdje se navodi kao III. sirmijska ispovijed vjere.

ULOGA BISKUPA IZ MURSE (OSIJEKA) NA
SABORU U RIMINIJU

17. O [=Pravovjernik]. U vrijeme kralja [=cara] Konstancija, dok su bili konsuli Eusebije i Hipacije, u ime jedinstvenosti vjere napisana je nevjera, što je sad priznato. U to se, naime, vrijeme ništa nije činilo tako pobožnim ništa prikladnijim Božjem sluzi, nego očuvati jedinstvo i ne odijeliti se od zajedništva čitavog svijeta. Osobito kad površno izlaganje nije u sebi imalo svetogrdnosti. *Vjerujemo, kazali su, u jednoga istinitog Boga, Oca svemogućega. To i mi ispovijedamo. Vjerujemo u jedino-rođenoga Božjega Sina, rođenog od Boga prije svih vjekova i prije svakog početka Jedinorođenog od samog Oca, Boga od Boga, sličnoga svome roditelju Ocu prema Pismima; čije rođenje nitko*

eum genuit Pater. Numquid hic insertum est: Erat tempus; quando non erat? vel, de nullis extantibus, creatura est Filius Dei? Perfecta fides est, Deum de Deo credere. Et natum aiebant Unigenitum solum, ex solo Patre. Quid est natum? Certe non factum. Nativitas suspicionem auferebat creaturae. Addebant praeterea: Qui de coelo descendit, conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine, crucifixus a Pontio Pilato, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in coelum, sedet ad dexteram Dei Patris, venturus iudicare vivos et mortuos. Sonabant verba pietatem, et inter tanti mella praeconii, nemo venenum insertum putabat.

18. *Usiae nomen quare ablatum. Valens Mursensis episcopus. Scrinia publica Ecclesiarum Acta Ariminensis synodi. — De Usiae vero nomine abjiciendo, verisimilis ratio praebeatur. Quia in Scripturis, aiebant non invenitur, et multos simpliciores novitate sua scandalizat, placuit auferri. Non erat curae episcopis de vocabulo, cum sensus esset in tuto. Denique ipso in tempore, cum fraudem fuisse in expositione rumor populi ventilaret, Valens, Mursensis episcopus, qui eam conscripserat, praesente Tauro praetori praefecto, qui ex jussu regis synodo aderat, professus est se arianum non esse, et penitus ab eorum blasphemis abhorrere. Res secrete gesta opinionem vulgi non extinxerat. Itaque alia die in Ecclesia, quae est apud Ariminum, et episcoporum simul et laicorum turbis concurrentibus, Muzonius, episcopus provinciae Byzacenae, cui propter aetatem primae ab omnibus deferebantur, ita locutus est: Ea quae sunt jactata in publicum, et ad nos usque perlata, aliquem e nobis sanctitati vestrae legere praecipimus, ut quae sunt mala, et ab auribus et a corde*

ne poznaje, osim samoga Oca kojemu je on sin. Zar tu nije uključeno: Bilo je vremena kad ga nije bilo? ili, Sin je Božji stvorenje iz ničega? Savršena je vjera vjerovati: Boga od Boga. Rođenog, kazali su Jedinorođenca, od samog Oca. Što znači rođen? Zacijelo ne znači učinjen. Rođenje odstranjuje sumnju da se radi o stvorenju. Osim toga su dodali: Koji je sišao s neba, začet po Duhu Svetome, rođen od Marije Djevice, raspet od Poncija Pilata, treći dan uskrsnuo od mrtvih, uzašao na nebo, sjedi s desna Oca, doći će suditi žive i mrtve. Riječi su odzvanjale pobožnošću, i nitko nije slutio da je među medene riječi umiješan otrov.

18. *Zašto je ispuštena riječ οὐσία (usia). Valent Murski (Osiječki) biskup. Javni crkveni arhivi. Spisi riminijskog sabora. — Objašnjava se vjerojatnost ispuštanja riječi οὐσία³ Dobro je da se ispusti, kazali su, jer se ne nalazi u Pismima i mnoge priproste osobe sablažnjava kao novotarija. Kad je smisao bio siguran biskupi se nisu trebali brinuti o riječi. Ali u to vrijeme kad se pukom pronio glas da je u izlaganju varka, mursijski biskup Valent, koji je napisao obrazac vjerovanja, u prisutnosti predstojnika pretorija Taura, koji je prisutovao saboru po nalogu cara, izjavio je da nije arijevac, i da se u potpunosti zgraža nad njihovim pogrdama na Boga. Potajno djelovanje nije smirilo pučko mnijenje. Tako je jednoga dana u Crkvi kod Riminija, gdje se strčalo mnoštvo biskupa i laika, Muzonije, biskup Bizacenske pokrajine, kojemu je po dobi pripadala prednost, rekao ovako: Ono što se javno razglasilo i što je do nas doprlo naložimo da netko od nas pročita vašoj svetosti. Ono što je zlo i na što se moraju zgražati naše uši i srce, neka se jednoglasno osudi. Svi su mu biskupi odgovorili: u redu. I tako, kad*

nostro abhorrere debent, omnium una voce damnentur. Responsum est ab universis episcopis, Placet. Itaque cum Claudius, episcopus provinciae Piceni, ex praecepto omnium, blasphemias, quae Valentis ferebantur, legere coepisset, Valens, suas, esse negans, exclamavit et dixit: *Si quis negat Christum Dominum, Dei Filium, ante saecula ex Patre genitum, anathema sit.* Ab universis conclamatum est. *Anathema sit.* — *Si quis negat Filium similem Patri secundum Scripturas, anathema sit.* Omnes responderunt. *Anathema sit.* — *Si quis Filium Dei non dixerit aeternum cum Patre, anathema sit.* Ab universis conclamatum est, *Anathema sit.* — *Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt caeterae creaturae, anathema sit.* Similiter dictum est, *Anathema sit.* — *Si quis dixerit de nullis extantibus Filium, et non de deo Patre, anathema sit.* Omnes conclamaverunt, *Anathema sit.* — *Si quis dixerit: Erat tempus quando non erat Filius, anathema sit.* In hoc vero cuncti episcopi, et tota simul Ecclesia plausu quodam et tripudio Valentis vocem exceperunt. Quod si quis a nobis fictum putat, scrinia publica scrutetur. Plenae sunt certe Ecclesiarum arcae, et recens adhuc rei memoria est. Supersunt homines qui illi synodo interfuerunt; et quod veritatem firmet, ipsi Ariani haec ita, ut diximus, gesta non denegant. Cum ergo cuncti Valentem ad coelum laudibus tollerent, et suam in eum suspicionem cum poenitentia damnarent; idem Claudius qui supra legere coeperat ait: *Adhuc sunt aliqua, quae subterfugerunt dominum et fratrem meum Valentem, quae, si vobis videtur, ne quis scrupulus remaneat, in commune damnemus. Si quis dixerit Filium Dei esse quidem ante omnia saecula; sed non ante omne omnino tempus, ut ei aliquid anteferat,*

je Klaudije, biskup picentinske pokrajine, počeo, po nalogu svih, čitati pogrde koje su se pripisivale Valentu, Valent je poričući da su njegove, uzviknuo i rekao: *Tko niječe Krista Gospodina, Božjeg sina, rođenog od Oca prije svih vjekova, neka je izopćen.* Svi su uzvratili, *neka je izopćen.* — *Tko niječe da je Sin sličan Ocu prema Pismima, neka je izopćen.* Svi su odgovorili, *neka je izopćen.* — *Tko ne prizna da je sin vječan kao i Otac, neka je izopćen.* Svi su uzvratili, *neka je izopćen.* — *Tko rekne da je Sin Božji stvorenje, kao što su ostala stvorenja, neka je izopćen.* Odgovoreno je slično, *neka je izopćen.* — *Tko rekne da je Sin nije od Boga Oca već iz ništavila, neka je izopćen.* Svi su odgovorili u glas, *neka je izopćen.* — *Tko rekne da je postojalo vrijeme kad Sina nije bilo, neka je izopćen.* U tome su pak svi biskupi i ujedno čitava Crkva prihvatili Valentovu riječ s pljeskom i poskakivanjem od radosti. Ako to netko od nas smatra izmišljenim, neka pregleda javne arhive. Puni su zacijelo crkveni arhivi i još je na to svježja uspomena. Još ima živih ljudi koji su prisustvovali tom saboru. A što potvrđuje istinitost, ni sami arijevc, kao što smo rekli, ne niječu događaje. Kad su dakle svi uzdizali Valenta pohvalama do neba i kajali se zbog toga što su u nj posumnjali, isti Klaudije koji je ranije započeo čitati reče: *Ima još nešto što je izmaklo gospodinu i bratu mojemu Valentu. Ako vam se čini potrebnim, osudimo to da ne bi netko ostao u nedoumici. Tko reče da je Sin Božji zaista prije svih vjekova, ali ne prije svakog vremena i pretpostavljamu bilo što, neka je izopćen.* Svi rekoše, *neka je izopćen.* I mnogo drugoga, što se činilo sumnjivim, osudio je Valent na Klaudijevu riječ. Tko to želi potpunije upoznati, pronaći će u spisima

anathema sit. Dixerunt cuncti, Anathema sit. Multaque alia quae suspiciosa videbantur, ad pronuntiationem Claudii, Valens condemnavit. Quae si quis plaeius discere cupit, in Ariminensis synodi actis reperiet, unde et nos ista libavimus.

19. Valens et Ursacius. Corpus Domini in Ecclesia. Nicoena synodus propter quid congregata. — His ita gestis, concilium solvitur. Laeti omnes ad provincias revertuntur. Idem enim regi et bonis omnibus curae fuerat, ut Oriens atque Occidens communionis sibi vinculo necterentur. Sed diu scelera non latent, et cicatrix male obducta, incocto pure, dirumpitur. Coeperunt postea Valens et Ursacius, caeterique nequitiae eorum socii, egregii videlicet Christi sacerdotes palmas suas jactitare, dicentes se Filium non creaturam negasse, sed similem caeteris creaturis. Tunc usie nomen abolitum est: tunc Nicaenae fidei damnatio conclamata est. Ingemuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est.

HIERONYMUS, *Dialogus contra Luciferianos*, 17-19, *Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 179-181.

EPISTOLA EPISCOPORUM ITALIAE
FRATRIBUS PER ILLYRICUM

Dilectissimis fratribus per Illyricum fidem paternam retinentibus, episcopi Italiae in Domino aeternam salutem

Divini muneris gratia ut secundum Apostolum omnes unum sapere, omnes unum confiteri coeperimus. Et quantum ad Italiam quidem pertinet, cum fidei paternae, hoc est, apud Nicaeam scriptae se reddidit, fraudem quam passa est apud Ariminum recognoscens: Illyricum etiam Deum clementi nutu respexisse gaudeamus; et consortio infidelitatis, quo

Riminskog sabora, odakle smo i mi ovo preuzeli.

*19. Valent i Urzacije. Gospodnje tijelo u Crkvi. Zbog čega se okupio nicejski sabor. — Nakon tih zbivanja sabor je raspušten. Svi se vratiše veseli u pokrajine. Caru i svim dobrima bilo je isto na brizi da se Istok i Zapad povežu vezom zajedništva. Ali zločini brzo dolaze na javu, a slabo se zavijena rana rastruje gnojem. Nakon toga su se Valnt i Urzacije i ostali njihovi drugovi u nevaljalstvu, izvrsni, to se zna, Kristovi svećenici, počeli razmećati govoreći da su nijekali Sina ne kao stvorenje, nego kao stvorenje slično drugim stvorenjima. Tada je dokinut izraz *οὐσία*; tada je klicanjem osuđeno nicejsko vjerovanje. Protužio je cijeli svijet i začudio se da je postao arijeovski.*

HIERONYMUS, *Dialogus contra Luciferianos*, 17-19, *Patrologia Latina*, XXIII, Parisiis 1883, 179-181.

POSLANICA ITALSKIH BISKUPA BRAĆI U
ILIRIKU

Dragoj braći u Iliriku, koji čuvaju očinsku vjeru, Italski biskupi, vječni pozdrav u Gospodinu

Božanskom darežljivom milošću, prema apostolovoj riječi, svi smo isto počeli osjećati, svi isto ispovijedati. A što se tiče Italije, kad se povratila očinskoj vjeri, tj. definirane u Niceji, priznajući podvalu koju je doživjela u Riminiju, radujemo se da je Bog milostivo pogledao i na Ilirik. I čestitamo da je odbacivši društvo nevjere, kojim je bio

gravabatur, abjecto ea quae sunt rectae sententiae probare coepisse gratulamur. Nostram igitur, dilectissimi Fratres unam eamdemque accipite firmam subscriptione sententiam. Nicaeni tractatus adversus Arium Sabelliumque, cuius Photinus partiaria haereditate damnatur, decreta servamus. Ariminenes concilii statuta quorundam tergiversatione corrupta, consensu omnium provinciarum, jure rescindimus; quorum etiam exemplaria transmittenda censuimus ut nec in fide retinenda nec in confutando Ariminensi concilio aliqua videretur esse condissensio. Quicumque igitur nostrae unanimtatis optat habere consortium, quicumque individuum pacem nobiscum habere desiderat, quae sunt nostrae sententiae comprobare festinet, et fidei nobis memoratae subscriptionem et rescissionem Ariminensis concilii sine ambiguitate mitendo. Id certe petimus, quod complurium harum provinciarum porrigimus ipsi consensu. Auctores autem haeresis Arianae vel Aetianae, Valentem et Ursatium, caeterosque eorumdem consortes non nunc esse quod manifestari apud Illyricum coeperunt, sed olim condemnasse (i.e. ibi condemnatos esse) manifestum est.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, X, 1. (*Patrologia Latina*, X, 716-717).

**EPISTOLAE
HESYCHII
EPISCOPI SALONITANI
ET S. AUGUSTINI**

EPISTOLA S. AUGUSTINI CXCVII

Augustinus Hesychio Salonitano episcopo, de die supremo mundi non inquirendo, deque hebdomadibus Danielis.

pritiješnjen započeo ispravno misliti. Primite, dakle, predraga braćo, naše jedno isto potpisima potkrijepljeno mišljenje. Pridržavamo se odluka Nicejske rasprave protiv Arija i Sabelija. Osuđuje se Fotin, djelomično njihov baštinik. Zaključke sabora iz Riminija, iskvarene nekim smicalicama s pravom smo odbacili pristankom svih pokrajina. Smatrali smo da trebamo poslati i primjerke zaključaka da se ne bi činilo da postoji raskorak u prihvaćenom vjerovanju i pobijanju sabora u Riminiju. Tkogod dakle želi imati udjela u našoj jednodušnosti i tkogod želi s nama imati nepodijeljen mir, neka se požuri potvrditi naš stav i pošalje nam spomenutu vjersku potpisnicu i nedvosmislenu osudu sabora u Riminiju. Sigurno tražimo to što smo podastrli suglasnosti u većini ovih pokrajina. Očito je, pak, da začetnici arijanskog ili ecijanskog krivovjerja Valent i Urzacije i ostali njihovi istomišljenici nisu osuđeni tek sada, već da su ondje bili osuđeni, nakon što su se počeli očitovati u Iliriku.

HILARIUS PICTAVIENSIS, *Fragmenta*, X, 1. (*Patrologia Latina*, X, 716-717).

**DOPISIVANJE
SALONITANSKOG BISKUPA
HEZIHJA
SA SV. AUGUSTINOM**

POSLANICA SV. AUGUSTINA, 197

Augustin odvraća salonitanskog biskupa Hezihija da ne istražuje svršetak svijeta i objašnjava mu značenje Danijelovih tjedana.

Domino beatissimo HESYCHIO,
AUGUSTINUS.

1. Ad Sanctitatem tuam filio tuo compresbytero nostro remeante Cornuto, per quem litteras tuae venerationis accepi, quibus exiguitatem meam visitare dignatus es, tandem rescripta persolvo, et debitum resalutationis obsequium, multum me commendans acceptissimis Domino precibus tuis, domine beatissime frater. De prophetis autem dictis sive predictis, de quibus voluisti ut aliquid scriberem, melius mihi visum est sancti Hieronymi hominis doctissimi expositiones eorumdem verborum (ne illas forte non habeas) de opusculis ejus excerptas dirigere Beatitudini tuae. Si autem jam eas habeas, nec inquisitioni tuae satisfaciebant, quid de his sentias, peto mihi rescribere non graveris; et quemadmodum ipse eadem prophetica oracula intelligas. Ego enim maxime illud de Hebdomadibus Danielis secundum tempus quod jam transactum est, intelligendum puto: nam de Salvatoris adventu, qui expectatur in fine, tempora dinumerare non audeo; nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo praefinisse, sed illud potius praevalere, quod ipse Dominus ait, Nemo potest cognoscere tempora, quae Pater posuit in sua potestate (Act. 1, 7).

A. AUGUSTINUS, S., *Epistola CXC VII.* (*Patrologia Latina*, 33, 899).

**HESYCHIUS EPISCOPUS SALONITANUS
AUGUSTINO EPISCOPO HIPPONENSI**

EPISTOLA CXC VIII

Hesychius Augustino, significans consideratis divinis testimoniis de saeculi fine videri sibi diem quidem et horam frustra inquiri; attamen

Blaženom Gospodinu HEZIHJU,
AUGUSTIN.

1. Kad se tvoj sin naš zajednički prezbiter Kornut vraćao Tebi koji mi je donio pisma tvoje prepoštovanosti, kojim si se udostojao počastiti moju malenkost, konačno odgovaram i uzvraćam dužnim štovanjem na pozdrave, preporučujući se, Gospodine, preblaženi brate, posvema u tvoje molitve ugodne Gospodinu. O proročkim, pak, izjavama ili predskazanjima o kojima si želio da nešto napišem bolje mi se učinilo uputiti tvome blaženstvu izlaganje tih riječi od svetog Jeronima čovjeka vrlo učena, izvučena iz njegovih djela, ako ih možda nemaš. A, ako si ih već imao, i nisu zadovoljili tvoje istraživanje, molim te neka ti ne bude teško otpisati mi što o njemu misliš, i na koji način sam razumiješ te proročke izjave. Ja naime, smatram, da se ono posebno o Danijelovim tjednima treba shvatiti o vremenu koje je već prošlo, jer se ne usuđujem računati vrijeme o Spasiteljevu dolasku, koji se očekuje na svršetku. Držim da nije nijedan prorok unaprijed odredio broj godina o toj stvari, nego da je važnije što je sam Gospodin rekao: Nitko ne može znati vrijeme koje je Otac zadržao u svojoj moći (Dj 1,7).

A. AUGUSTINUS, S., *Epistola 197.* (*Patrologia Latina*, 33, 899).

**SALONITANSKI BISKUP HEZIHJE,
HIPONSKOM BISKUPU AUGUSTINU**

POSLANICA 198.

Hezihije piše Augustinu da je uzaludno istraživati kada će doći svršetak svijeta na temelju božanskih svjedočanstava, a da se ipak iz

*cognosci posse ex signis num jam
instet tempus adventus Christi, quem
ut cito venturum pie expectari docet.*

Domino beatissimo, et charitate sincerissima venerando fratri et coepiscopo AUGUSTINO, HESYCHIUS in Domino salutem.

1. Desideranti et expectanti mihi sanctus compresbyter noster Cornutus litteras pertulit quas misisti, quae me laetificarunt, quia memoriam nostri bonam habere dignatus es, qui et mihi paucis, sermone proprio sanctae mentis tuae, de his quae petieram, in transitu significasti. Aliquanta autem de opusculis sancti compresbyteri Hieronymi adjunxisti, ut meam quaestionem lectione ejus operis de sanctis Scripturis explere possem. Et quia dignatus es id petere a nobis ut quid senserimus de ipsis quaestionibus, per litteras tuae sincerissimae charitati insinuaremus; ad ea de quibus scripta legi, prout intellectu exiguus meae mediocritatis sentire potuit aut intelligere, infra scripsi.

2. Cum Dei omnipotentis conditoris totius creaturae arbitrio et potestate cuncta gerantur; vel quae facta sunt, vel quae etiam futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus cognoscuntur, qui priusquam fierent ea quae futura erant, voluntate divina hominibus sunt locuti. Unde satis admiratione plenum est si ea Deus quae praedici voluit, ad hominum sensus penitus non posse pervenire constituit, secundum hoc capitulum quod Dominus beatis Apostolis locutus est, dicens: "Nemo potest cognoscere tempora, quae Pater posuit in sua potestate." Primum quia in antiquissimis libris Ecclesiarum non ita scriptum est: "Nemo potest"; sed scriptum est: "Non est vestrum nosse tempora vel momenta,

*znakova može razabrati da predstoji
vrijeme Kristova dolaska i razlaže
kako ga pobožno dočekati.*

Blaženom gospodinu i iskrenom ljubavlju čašćenom bratu i subiskupu Augustinu, Hezihije pozdrav u Gospodinu.

1. Dok sam priželjkivao i iščekivao, sveti naš suprezbiter Kornut donio mi je pisma koja si poslao, koja su me razveselila, jer si se udostojao održati naše dobro prijateljstvo, i ukratko, govorom svojstvenim tvojoj svetoj pameti, o onom što sam te pitao, letimično si odgovorio. Pridodao si i nekoliko od djela svetog suprezbitera Jeronima da moje pitanje mogu popuniti čitanjem njegovih djela iz Svetog pisma. I jer si se udostojao od nas zatražiti da pismeno natuknemo tvojoj iskrenoj ljubavi što mislimo o samim pitanjima, iz onog što sam pročitao, koliko sam malim razumijevanjem moje osrednjosti mogao osjetiti ili razumjeti pišem ispod.

2. Budući da se sve ravna promislom i moću svemogućega Boga, tvorca svega stvorenja, bilo ono što je učinjeno, ili ono što će se ostvariti, razaznaje se riječima svetih proroka koji su po božanskoj volji govorili ljudima prije nego se zbilo ono što se dogodilo. Zbog toga je dokraja čudno, ako je Bog ono što je htio predskazati potpuno sakrio od ljudskog shvaćanja, prema poglavlju u kojem Gospodin kaže apostolima govoreći: "Nitko ne može znati vrijeme koje je Otac podvrgao svojoj moći". Prije svega što u starim crkvenim knjigama nije pisano: "Nitko ne može", nego je pisano: "Nije vaše da znate vrijeme ili čas, koje je Otac podvrgao svojoj moći", koji se smisao govora pravilno dopunja

quae Pater posuit in sua potestate: "quae ratio sermonis sequenti verbo recte completeretur, cum dicit, "Sed eritis mihi testes in Jerusalem, et in Judaea, et in Samaria, et usque ad ultimum // terrae" (Act. 1, 7, 8). Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis et resurrectionis suae voluit intelligi.

3. Nam de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet: "Quisnam est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus quem veniens Dominus ejus invenerit sic facientem." Familia Christi verbo praedicationis pascitur, et fidelis famulus invenitur, qui in tempore exspectantibus Dominum, necessariam escam credentibus praestat. Malus enim servus sic reprehenditur: "Quod si dixerit malus servus, moram facit dominus meus venire; veniet dominus ejus in die qua nescit, et hora qua ignorat"; et reliqua. Item arguit quare tempus non agnoscatur, dicendo: "Hypocritae, faciem caeli nostis probare, tempus hoc quare non agnoscitis" (Luc. XII, 42, 43, 45, 56)? Item Apostolus. "In novissimis diebus instabunt tempora periculosa" (II Tim. III, 1): et reliqua. Item Apostolus: "De temporibus autem et momentis non necesse habemus vobis scribere: vos enim ipsi diligenter scitis quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax et securitas; tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, et non effugient" (I Thess. V, 1-3). Item Apostolus: "Non retinetis memoria quia cum essem apud vos, haec dicebam vobis? Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium iniquitatis jam operatur; tantum qui tenet, modo teneat, donec de medio fiat: et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus

sljedećom riječi, kad kaže: "Nego ćete mi biti svjedoci u Jeruzalemu, u Judeji, u Samariji i sve do na kraj svijeta" (Dj 1,7-8). Nije dakle želio da apostoli budu shvaćeni kao svjedoci završetka svijeta nego njegova imena i uskrsnuća.

3. S obzirom na poznavanje vremena, sam Gospodin, naime, opominje: "Tko li je taj vjerni i razboriti sluga, kojega je Gospodar postavio nad svojom obitelji da im daje na vrijeme hranu? Blago onome slugi, kojega Gospodar kad dođe, nađe da tako radi." Kristova se obitelj hrani propovijedanom riječi, a vjerni sluga je koji u vremenu, u kojem očekujemo Gospodina, pruža potrebnu hranu onima koji vjeruju. Zli se sluga, naime, ovako ukorava: "Ako pak zli sluga kaže, zakasnit će moj gospodar, doći će gospodar njegov u dan koji ne zna i u sat koji ne sluti" itd. Također ga prekora zbog toga što ne prepoznaje vrijeme, govoreći: "Lice zemlje i neba umijete rasuditi, kako onda ovo vrijeme ne rasuđujete" (Lk 12, 42,43,45,56)? Također Apostol [kaže]: "u posljednjim danima nastat će teška vremena (2 Tim 3,1) itd. I opet Apostol: "O vremenima dakle i trenucima nije potrebno da vam pišemo, jer i vi sami brižljivo znate da će dan Gospodnji doći poput kradljivca u noći. Kad, naime, još budu govorili, mir i sigurnost, zadesit će ih iznenadni zator, kao bolovi trudnicu, i neće izmaći" (1 Sol. 5,1-3). Također Apostol: "Ne sjećate li se, to sam vam govorio dok sam još bio među vama? I sada znate što ga zadržava da bi se pojavio tek u svoje vrijeme. Zaista, otajstvo bezakonja već je na djelu, samo ima tko ga sada zadržava dok ne bude uklonjen. Tada će se otkriti taj bezakonik, kojega će Gospodin Isus pogubiti dahom usta svojih" (2 Sol 2, 5-

Jesus interficiet spiritu oris sui (II Thess. n. 2, 5-8). Item Dominus in Evangelio increpat Judaeos: "Et tu, si cognovisses tempus visitationis tuae, forsitan permansisses; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis" (Luc. XIX, 42). Et Dominus sic pradicat ad Judaeos: "Paenitentiam agite; completa sunt tempora, credite Evangelio" (Marc. I, 15). Et ad Judaeos quidem recte completa dicebat, quia eorum tempora post ejus praedicationem et triginta et quinque, vel quadraginta annos finita sunt. Et in Danele: "Quoadusque interfecta est bestia, et perit, et corpus ejus datum est ut comburatur; et reliquarum bestiarum regnum translatum est, et magnitudo vitae data est eis usque ad tempus et tempus"; quod graece dicitur, εως χρόνου και καιρον. Et insequitur: "Et ecce cum nubibus coeli quasi Filius hominis veniens" (Dan. VII, 11-13). Mysterium bestiae e reliquarum bestiarum translatione intelligentibus Scripturam manifestum est.

4. Adventus Domini diligendus est et exspectandus. Est enim magna beatitudo diligentibus ejus adventum, sicut testimonium perhibet beatus apostolus Paulus: "De caetero" inquit, "reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus justus iudex in illa die: non autem mihi solum, sed et iis qui diligunt adventum Domini" (II Tim. IV, 8). Et Dominus in Evangelio: "Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui" (Matth. XIII, 43). Item propheta: "Ecce enim tenebrae et caligo operient terram super gentes; in te vero apparebit Dominus, et majestas ejus in te videbitur" (Isai. LX, 2). Item propheta: "Qui vero exspectant Dominum, exsultabunt cum virtute; producent pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non //

8). Također Gospodin u Evandjelju prekorava Židove: "A ti kad bi spoznao vrijeme tvoga pohoda, možda bi ostao. Ali sada je sakriveno tvojim očima." (Lk 19, 42). I Gospodin ovako propovijeda Židovima: "Obratite se, ispunjeno je vrijeme, vjerujte evandjelju" (Mk 1, 15). I Židovima je s pravom rekao da su ispunjena, jer je njihovo vrijeme, poslije njegova propovijedanja i trideset i pet ili četrdeset godina završeno. I prema Danijelu: "Dok nije ubijena i uništena zvijer i tijelo njezino bačeno da se sažeže, a ostalim nemanima oduzeto kraljevstvo i dana im je duljina života do vremena i roka" što se grčki kaže εως χρόνου και καιρον. A za tim slijedi: "I gle na oblacima nebeskim dolazi kao Sin čovječji." (Dn 7, 11-13). Otajstvo zvijeri i ostalih nemani očito je u prenesenom shvaćanju Pisma.

4. Treba željeti i iščekivati Gospodnji dolazak. Velika je sreća onima koji ljube njegov dolazak, kako svjedoči blaženi apostol Pavao: "Uostalom" kaže "pripravljen mi je vijenac pravednosti, koji će mi u onaj dan uzvratiti Gospodin, pravedni sudac; ne samo meni, nego i onima koji ljube njegov dolazak" (2 Tim 4, 8). A Gospodin u Evandjelju: "Tada će pravednici zasjati kao sunce u kraljevstvu Oca svojega" (Mt 13, 43). Isto tako Prorok: Evo tmina će i mrklina pokriti zemlju i narode, a tebi će se pokazati Gospodin i veličanstvo će se njegovo na tebi odraziti" (Iz 60, 2). I opet Prorok: Koji pak očekuju Gospodina klicat će krepko, krila će im porasti kao orlovima, trčati će i ne će sustati, hoditi će i ne će ogladnjati". (Iz 60, 31). I mnogo će takvoga, što pripada njihovu blaženstvu

esurient” (Id. XL, 31). Et plurima talia, quae ad betatitudinem eorum pertinere, qui diligunt adventum Domini, inveniuntur.

5. Quod autem nemo possit mensuras temporum colligere, manifestum est. Evangelium quidem dicit, “De die illa et hora nemo scit”: Ego autem pro possibilitate intellectus mei dico, neque diem, neque mensem, neque annum adventus ipsius sciri posse; sed signa quae sunt adventus videndo et credendo, et exspectare me convenit, et credentibus escam hanc retribuere, ut exspectantes diligant adventum ejus, qui dixit, “Heec omnia cum videritis, scitote quoniam prope est in januis.” Signa ergo evangelica et prophetica quae in nobis completa sunt, adventum Domini manifestant. Nam frustra aut qui quaerunt, aut qui calumniantur, dies et annos in computo comprehendere quaerunt, cum scriptum sit, “quia nisi abbreviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos breviabuntur dies illi” (Matt. XXIV, 36, 33, 22). Certum est tempus carere computo, quod breviandum est a Domino, qui tempora constituit; appropinquasse autem adventum ejus, cujus signa adventus aliqua videmus ex iis quae facta sunt, esse completa, et iterum dicit: “His autem fieri incipientibus, respirabitis et levabitis capita vestra, quoniam appropinquabit redemptio vestra.” Quae autem signa dixit videnda, manifestum est in Evangelio sancti Lucae: “Et Jerusalem calcabittur a gentibus, donec impleantur tempora gentium.” Hoc factum est, et fieri nulli dubium est. Et insequitur: “Et erunt signa in sole, et luna, et in stellis, et in terra pressura gentium.” Ea quae patimur confiteri et poena compellit, si forte non curet voluntas: nam in uno

pronaći oni koji ljube dolazak Gospodnji.

5. A da nitko pak ne može saznati kad će nastupiti to vrijeme Evandjelje jasno kaže, “O tome danu i satu nitko ne zna”. Ja pak koliko mi razum dopušta kažem da nitko ne može znati ni dan, ni mjesec, ni godinu njegova dolaska, nego videći znakove dolaska i vjerujući, dolikuje mi da i vjernicima udijelim tu hranu, da iščekujući žele dolazak onoga koji je rekao, “Kad sve to vidite, znajte da je blizu, na vratima”. Evandeoski i proročki znakovi, koji su se na nama ostvarili, očituju Gospodnji dolazak. Jer uzalud, bilo koji traže, ili koji ocrnjuju, dane i godine pokušavaju obuhvatiti računanjem, budući da je pisano, “kad se ne bi skratili ti dani, nitko se ne bi spasio, ali zbog izabranika skratit će se ti dani” (Mt 24, 36, 33, 22). Zasigurno je neizračunljivo vrijeme približavanja njegova dolaska koje Gospodin, koji je ustanovio vremena, treba skratiti. Neki znakovi njegova dolaska, po onome što se dogodilo, vidimo da su se ispunili. A opet kaže: “Kad se sve to stane zbivati, odahnit ćete i uspraviti glave vaše jer se približilo spasenje vaše.” Koje je dakle znakove rekao da će se vidjeti očito je iz Evandjelja sv. Luke: “I Jeruzalem će gaziti pogani dok se ne navrše vremena pogana”. Nitko ne sumnja da se to dogodilo i da se zbiva. I nastavlja: “I bit će znaci na suncu, mjesecu i zvijezdama i na zemlji tjeskoba naroda.” Ono što trpimo, nevolja nas prisiljava da priznamo, ako se možda ne brine volja, jer očito se istovremeno opažaju i znakovi na nebu i tjeskoba naroda koje tlače ljudi na zemlji. I nastavlja: “Dok ljudi budu izdisali od straha i iščekivanja onoga što će se dogoditi po čitavom

tempore et signa in coelo, et pressuram gentium in terris ab hominibus videri et sustineri manifestum est. Et insequitur: "Arescentibus hominibus prae timore, et exspectatione quae supervenient universo orbi." Nullam patriam, nullum locum nostris temporibus non affligi, aut humiliari certum est, sicut dictum est, "prae timorè, et exspectatione quae supervenient universo orbi" (Luc. XXI, 24-28): et omnia signa, quae superius Evangelium legentibus manifestat, ex maxima parte completa sunt.

6. Quod autem dictum est, "Et predicabitur hoc Evangelium in universo mundo, et tunc veniet finis" (Matth. XXIV, 14); primum quod ipsius Domini repromissio talis fuit, ut ipsi Apostoli ejus nominis et resurrectionis testes fierent in Jerusalem, et in Judaea, et in Samaria, et usque ad extremum terrae, et Apostolus hac auctoritate docet: "Sed dico, numquid non audierunt? In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum" (Rom. X, 18). Item: "Propter spem quae reposita est vobis, quam ante audistis in verbo veritatis Evangelii, quod advenit in vos, sicut et in omni mundo est fructificans et crescens" (Coloss. 1, 5, 6). Sed ab Apostolis nuntiata fides in gentibus, habuit multos persecutores, ut retenta tardius invalesceret, ut illud impleretur, "Ante haec omnia, primum in vos // manus immittent suas, et persequentur, et tradent vos in synagogas et in custodias, ducentes ad reges et ad praesides, propter nomen meum" (Luc. XXI, 12): ut illud impleretur quod scriptum erat; "Et velociter reaedicaberis a quibus destructa es". Nam ex quo clementissimi imperatores christiani Dei voluntate esse coeperunt; quanquam paulatim fides, causa persecutionis, crescebat in saeculo, factis regibus Christianis, ubique in parvo

svijetu." Zacijelo, nikakva domovina, nikakvo mjesto nije pogodeno u naše vrijeme ili poniženo, prema onome što je rečeno, "od straha i iščekivanja onoga što će se dogoditi po čitavom svijetu." (Lk 21, 24-28) i svi znaci, koje Evanđelje očituje onima koji ga čitaju, ponajviše su ispunjeni.

6. Što je pak rečeno "I propovijedat će se ovo evanđelje po svem svijetu i tada će doći svršetak" (Mt 24, 14); prije svega što je takvo bilo samo Gospodinovo obećanje da sami apostoli budu svjedoci njegova imena i uskrsnuća u Jeruzalemu, u Judeji, u Samariji i do kraja zemlje i sam Apostol uči tim auktoritetom: "nego kažem, zar nisu čuli? Po svoj zemlji razliježe se jeka i riječi njihove sve do nakraj svijeta" (Rim 10, 18). Također: "Poradi nade koja vam je pohranjena u vama, koju ste već čuli u riječi istine Evanđelja, koje je do vas doprlo, kao i po svem svijetu, te plodove nosi i raste" (Kol 1,5-6). Ali vjeru koju su apostoli naviještali poganima, mnogi su progonili, da bi zadržana kasnije ojačala, kako bi se ispunila ona: "Prije svega toga podignut će na vas ruke i progoniti vas, predavati vas u sinagoge i tamnice. Vući vas pred kraljeve i upravitelje zbog imena mojega" (Lk 21, 12): da se ispuni ono što je pisano: "Brzo će te obnoviti oni koji su te razrušili". Jer kad su po volji milostivoga Boga počeli vladati kršćanski carevi, premda je vjera u svijetu rasla polagano, zbog progonstava, nakon što su zavladao kršćanski vladari, evanđelje je svugdje prodrlo kroz kratko vrijeme.

tempore Christi Evangelium penetravit.

7. Expositio sane beati Danielis de Hebdomadibus, quam vir sanctus compresbyter noster Hieronymus exposuit, qualiter doctores Ecclesiarum tradidissent, lectorem suspendit. Nam si ipse doctissimus vir compresbyter noster ait periculosum esse de magistrorum Ecclesiarum iudicare sententiis, et alterum praeferre alteri; quanto magis hoc lector facere non potest, quod magister facere dubitavit! Nos autem credimus quod Dominus ait: "Quia coelum et terra transient; iota autem unum, vel unus apex non transiet a Lege, donec omnia fiant" (Matth. V, 18). Quomodo ergo mysterium Hebdomadum sit impletum usque ad nativitatem et passionem Christi, admiror; cum illud in dimidio hebdomadae Propheta locutus est, dicendo: "In dimidio hebdomadae tolletur sacrificium meum, et supplicatio, desolationum interitus, et ad sacrificium abominatio" (Dan. IX, 27). Haec ergo abominatio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet et dicit: "Cum videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Daniele prophetam, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat" (Matth. XXIV, 15)? Ego autem ne petitionis Beatitudinis tuae contemptor essem, haec quemadmodum sensi, scripsi ad tuam Charitatem. Plenius autem dignare nos verbo gratiae tuae rescribendo instruere et laetificare.

A. AUGUSTINUS, *Epistolae*, CXCVIII. (*Patrologia Latina*, XXXIII., 901-904),

EPISTOLA CXCIX

[Ad Hesychium episcopum Salonitanum]

De fine saeculi

Ipse Augustinus de hac epistola

7. Zaista izlaganje blaženog Danijela o tjednima, koje je sveti muž naš suprezbiter Jeronim izložio, kako su naučitelji crkava prenijeli, ostavlja čitatelja u dvoumici. Jer ako sam učeni muž, naš suprezbiter kaže da je opasno prosuđivati o mišljenjima crkvenih učitelja, i jednoga pretpostavljati drugomu; koliko je to teže čitatelju što se nije usuđivao učiniti učitelj. Mi pak vjerujemo što kaže Gospodin: "Jer nebesa i zemlja će proći; ni jedno slovo, ili jedan potezić ne će proći iz Zakona, dok se sve ne zbude" (Mt 5, 18). Čudim se kako je otajstvo tjedana moglo biti ispunjeno do rođenja i muke Kristove; kad je ono u sredini tjedna prorok rekao govoreći: "U polovici sedmice prestat će žrtva moja i prinos, grozota pustošenja i odvratnost od žrtve (Dan 9, 27). Ova dakle grozota, ako bude već dovršena, kako Gospodin opominje i kaže: "Kad vidite grozotu pustošenja, koju je navijestio prorok Danijel, da stoluje na svetom mjestu, tko čita, neka razumije". (Mt. 24, 15). Ja, dakle, da ne prezrem pitanje tvoga blaženstva, ovo što sam osjećao napisah tvojoj ljubavi. Udostoj se pismom potpunije nas poučiti i obradovati riječju svoje milosti.

A. AUGUSTINUS, *Epistolae*, 198. (*Patrologia Latina*, 33., 901-904).

POSLANICA 199.

[Salonitanskom biskupu Hezihiju]

O skončanju svijeta

Poslanicu spominje sam Augustin

scribit: "In quadam epistula quam rescripsi ad beatae memoriae virum Hesychium Salonitanae urbis episcopum, cuius epistulae titulus est: De fine saeculi". AURELIUS AUGUSTINUS, De civitate Dei, LXX, c. 5. Augustinus Hesychio, commo-nstrans quomodo sint intelligentia Scripturae loca quae varie loquuntur de fine saeculi; quodque praestat non inquirere tempus adventus Christi, sed hoc agere ut unusquisque ad excipiendum illum sit paratus.

Domino beatissimo, et venerabiliter suspiciendo fratri et coepiscopo HESYCHIO, AUGUSTINUS, in Domino salutem.

CAPUT PRIMUM.—1. Accepi litteras Venerationis tuae, quibus valde salubriter exhortaris ut Salvatoris nostri diligatur et desideretur adventus. Facis hoc ut servus bonus ejusdem patrisfamilias, avidus lucrorum Domini tui, et volens babere plurimos socios dilectionis qua ipse praecipue et perseveranter accenderis. Intuentes igitur quod commemorasti de Apostolo, quia Dominum dixit redditurum coronam justitiae, non tantum sibi, sed et omnibus qui diligunt manifestationem ejus (II Tim. IV, 8), ita recte vivimus, et in hoc saeculo tanquam peregrini agimus, cum se in hac dilectione cor nostrum proficienter extendit; sive citius sive tardius veniat quam putatur, cujus manifestatio fidei charitate diligitur, et pio desideratur affectu. [...]

A. AUGUSTINUS, *Epistolae*, CXCIX (*Patrologia Latina*, 33, 904)

riječima: "U nekoj poslanici koju sam otpisao mužu blažene uspomene Hezihiju biskupu salonitanskog grada, a poslanici je naslov O skončanju svijeta". AURELIJE AUGUSTIN, O Državi Božjoj, LXX, 5. Augustin objašnjava Hezijiju kako treba razumjeti mjesta Sv. pisma koja raznoliko govore o završetku svijeta; i da ne koristi istraživati vrijeme dolaska Kristova, nego poraditi da svatko postane spreman primiti ga.

Blaženom gospodinu i časnom bratu i subiskupu Hezihiju, Augustin pozdrav u Gospodinu.

POGLAVLJE PRVO. — 1. Primio sam pismo vaše časnosti, kojim veoma spasonosno potičeš da se ljubi i želi dolazak našeg Spasitelja. Činiš to kao dobri sluga istoga domaćina, željan da se tvoj Gospodar obogati i htijući imati mnoštvo drugova u ljubavi kojom se sam osobito i ustrajno raspaljuješ. Razmatrajući dakle, kao što si spomenuo, Apostolovu, da je Gospodin rekao, da će mu uzvratiti vijenac pravednosti, ne samo njemu nego svima koji ljube njegov dolazak (2 Tim 4,8), živimo tako pravedno i vladajmo se na tom svijetu kao pridošlice, a kad u toj ljubavi naše srce uznapredovavši poraste, doći će prije ili kasnije, kako se vjeruje, onaj čiji se pojavak ljubi vjernom ljubavlju i čezne pobožnim osjećajem. [...]

A. AUGUSTINUS, *Epistolae*, 199. (*Patrologia Latina*, XXXIII, 904)

ILLYRICUM IN REFLECTION
OF CHRISTIAN LITERATURE

Summary

Christianity as a faith is founded on the historical person of Jesus Christ, who continues his work in the mystical body of Church. For this reason, Tradition together with the Holy Scripture are unavoidable for understanding of faith. The history of human race is understood as the history of salvation. The space, inhabited by the Croats today, was, before their historical appearances, a part of a wider important political and religious events. These events are mentioned in the works of numerous Christian writers. The author of this paper briefly describes the events at that area important for understanding the texts of Christian writers. Then, on the basis of the Church writers records, he considers the role of Church people from Illyricum in defining the Christian faith. Further on, he refers to some written records of Catholic theologians from Illyricum. In the second part, a wide selection from the works of Christian writers has been presented in which the events related to that area are mentioned.